

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VA
KOMMUNIKATSIYALARINI RIVOJLANTIRISH VAZIRLIGI**

**TOSHKENT AXBOROT TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI
QARSHI FILIALI**

KOMPYUTER INJINIRINGI FAKULTETI

**AXBOROT TEXNOLOGIYALARI
kafedrası**

**«Mirmiron maxallasida tadbirkorlikni rivojlantirishni integratsion tizimini
dinamik web saytni yaratish»**

mavzusida

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Bitiruvchi

Imzo

Yu. Ergasheva

Rahbar

Imzo

L. Xudoyorov

**“Himoyaga ruxsat etildi”
“Axborot texnologiyalari”
kafedrası mudiri _____
I.f.d. X.S. Muxitdinov
_____» _____ 2015y**

**Himoya uchun DAKga yuborildi:
“Kompyuter injiniringi”
fakulteti dekani _____
S.B.Davronov
“ _____» _____ 2015y**

Qarshi – 2015

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI AXBOROT TEXNOLOGIYALARI VA
KOMMUNIKATSIYALARINI RIVOJLANTIRISH VAZIRLIGI**

**TOSHKENT AXBOROT TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI
QARSHI FILIALI**

**KOMPYUTER INJINIRINGI
fakulteti**

“ Informatika va axborot texnologiyalari ” yunalishi

«Tasdiqlayman»

_____ kaf. mudiri

i.f.d. X.S. Muxitdinov

« _____ » _____ 2015y

Bitiruv malakaviy ishi buyicha

TOPSHIRIQ

Talaba Ergasheva Yulduz

1. Malakaviy ish mavzusi: Mirmiron maxallasida tadbirkorlikni rivojlantirishni integratsion tizimini dinamik web saytini yaratish.

2. TATU Karshi filialining № _____ buyrug'i bilan _____ da tasdiqlangan

3. Malakaviy ishni topshirish muddati _____ 2015y _____

4. Malakaviy ish uchun ma'lumotlar: *Mirmiron maxallasi ma'lumotlari, Mirmiron maxallasidagi tadbirkorlikning rivojlanishi, veb sayt yaratish Internet materiallari, telekommunikatsiya o'quv loyihalariga oid o'quv materiallari, axborot kommunikatsiyadan foydalanishdagi xavfsizlik texnikasiga oid o'quv va elektron adabiyotlar.*

5. Xisobiy izoh qismining mazmuni (ishlab chikilishi lozim bulgan savollar ruyxati): *Mavzuning dolzarbligi, maqsad va vazifalari, veb sayt yaratish to'g'risida umumiy tushunchalar, tashkil etish texnologiyasi va saytning sifati, veb saxifalarda foydalanilgan teglar. Hayot faoliyat xavfsizligi. Xulosa*

6. Grafik materiallar. Slaydlar: Yaratilgan web sayt saxifalari, maxallada tadbirkorlikni rivojlantirishni integratsion tizimini dinamik web sayti, (maslahatlar, video fayllar, audio fayllar, kitoblar), slaydlar

7. Malakaviy ish bo'yicha maslahatchilar:

№	Bo'lim nomi	Maslahatchi	Imzo, sana	
			Topshiriq berilgan sana	Maslahatchi imzosi
1	Texnologik va dasturiy qism	A.K.Muhammadiev		
2	Hayot faoliyati havfsizligi	Raximov O.D.		

8. Malakaviy ishni bajarilishi bo'yicha kalendar grafik

№	Malikakiy ishning bo'limlari	Malakaviy ishning hajmi, bet	Umumiy hajmga nisbatan, %	Bajarilganligi to'g'risida belgi	Izox
	Kirish				
	Loyihaning dolzarbligi, maqsad-vazifalari, ishning o'quv-uslubiy va amaliy ahamiyati				
1.	Web sayt yaratishda dasturlar va HTML teglari				
1.1.	Web sayt yaratishda foydalaniladigan dasturlarning imkoniyatlari				
1.2.	Web sayt yaratishda HTML teglaridan foydalanish				
2	PHP va WordPressdan foydalanib web sayt yaratish				
2.1.	Web saytning imkoniyatlarini oshirishda PHP tilining o'rni.				
2.2.	WordPress dasturiy platformasini o'rnatish				
3	Mirmiron maxallasida tadbirkorlikni rivojlantirishni integratsion tizimini dinamik veb saytini yaratish.				
3.1	Mirmiron maxallasida tadbirkorlikni rivojlantirishni integratsion tizimi veb				
3.2	Saytni yaratishda foydalanilgan dastur kodlari.				
	Hayot faoliyat xavfsizligi				
4.	Xulosa				
	<i>Jami:</i>				

Malakaviy ish rahbari: _____ L. Xudoyorov

Topshiriq olingan kun: _____

Talaba: _____ Yu.Ergasheva

Annotatsiya

Mazkur bitiruv malakaviy ishda Mirmiron maxallasida tadbirkorlikni rivojlantirishni integratsion tizimini dinamik web sayti yaratilgan. Web saytni yaratish uchun WordPress dasturiy platformasidan va PHP tilidan foydalanilgan.

Аннотация (рус тилида)

Аннотация (инглиз тилида)

MUNDARIJA

	Kirish	
	Loyihaning dolzarbligi, maqsad-vazifalari, ishning o'quv-uslubiy va amaliy ahamiyati	
I.	Web sayt yaratishda dasturlar va HTML teglari	
1.1.	Web sayt yaratishda foydalaniladigan dasturlarning imkoniyatlari	
1.2.	Web sayt yaratishda HTML teglaridan foydalanish	
II	PHP va WordPressdan foydalanib web sayt yaratish	
2.1.	Web saytning imkoniyatlarini oshirishda PHP tilining o'rni.	
2.2.	WordPress dasturiy platformasini o'rnatish	
III.	Mirmiron maxallasida tadbirkorlikni rivojlantirishni integratsion tizimini dinamik web saytini yaratish.	
3.1.	Mirmiron maxallasida tadbirkorlikni rivojlantirishni integratsion tizimi web saytining mantiqiy tuzilishi.	
3.2.	Saytni yaratishda foydalanilgan dastur kodlari.	
IV.	Hayot faoliyat xavfsizligi	
	Xulosa	
	Adabiyotlar	

KIRISH

Mamlakatimizda fuqarolik jamiyati institutlari tizimida mahalla faoliyatini izchil rivojlantirish, uning oʻrni va rolini, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash masalalariga alohida eʼtibor qaratilmoqda. Buning samarasida, jamiyatimizda barqarorlik, ahillik, hamjihatlik va oʻzaro mehr-muruvvat muhiti qaror topmoqda.

Bugun yurtimizda oʻn mingga yaqin mahalla faoliyat koʻrsataymoqda. Aholini ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash, xususiy tadbirkorlik va oilaviy biznesni rivojlantirish, yoshlar bandligini taʼminlash, ularni ona Vatanga muhabbat, milliy anʼana va qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalashda mahallalarning oʻrni va ahamiyati tobora ortib bormoqda.

Davlatimiz rahbari tomonidan ilgari surilgan konsepsiyada mahalla faoliyatining tashkiliy asoslarini yanada takomillashtirish, uning vazifalari koʻlamini kengaytirish, jamoatchilik nazoratini olib borishga oid dolzarb vazifalar belgilangan.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning 2002- yil 30-maydagi “Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot- kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) ni joriy etish toʻgʻrisida”gi Farmoni, Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002-yil 6-iyundagi “Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi qarori, qarorga ilova qilingan “Kompyuterlashtirishni va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirishning 2002-2010 yillarga moʻljallangan Davlat dasturi”, 2005-yil 8-iyuldagi «Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirishga oid qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida» qarori qabul qilindi. Mazkur qarorlarning ijrosini taʼminlash boʻyicha ishlab chiqilgan dasturlar doirasida Respublika oliy oʻquv yurtlarida axborot texnologiyalarini taʼlim jarayonida qoʻllashni yangi usul va vositalar yordamida tashkil etish, masofaviy oʻqitish va kompyuterlashtirilgan anjumanlar oʻtkazish tizimini ishlab chiqish, elektron darsliklar yaratish va ularni oʻquv-tarbiya jarayonida qoʻllashga qaratilgan tadbirlar, yangi pedagogik va

axborot texnologiyalari asosida talabalarni o'qitishni jadallashtirish dolzarb vazifalar sirasiga kiradi

Mavzuning dolzarbligi: Hozirgi kunda mahallalarda xususiy tadbirkorlik va oilaviy biznesni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mirmiron maxallasida tadbirkorlikning rivojlantirishini urganib chiqish va Mirmiron maxallasida tadbirkorlikni rivojlantirishni integratsion tizimini dinamik veb saytni yaratish muhim xisoblanadi.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi: Mahallalar hududida xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yuritayotgan yoki endi ish boshlagan tadbirkorliklar haqida ma'lumot beruvchi web sayt yaratish.

Bitiruv malakaviy ishining ob'ekti sifatida: Mirmiron mahallasi.

Bitiruv malakaviy ishining tuzilishi. Mazkur bitiruv malakaviy ishi kirish qismidan, 3 ta bobdan, xulosa qismidan, Hayot faoliyat xavfsizligi, foydalanilgan va o'rganilgan adabiyotlar ro'yxatidan, foydalanilgan internet manzillaridan tashkil topgan. Kirish qismida bitiruv malakaviy ishi mavzusining dolzarbligi, ishning maqsad va vazifalari, amaliy ahamiyati, tadqiqot predmeti. I-bobda Mirmiron mahallasida tadbirkorlik faoliyati bo'yicha ma'lumot beruvchi veb saytni yaratish haqida ma'lumot berilgan. II-bobda saytni yaratishda foydalanilgan dasturiy platformalar haqida ma'lumotlar berilgan. III-bobda Mirmiron maxallasida tadbirkorlikni rivojlantirishni integratsion tizimi web saytining mantiqiy tuzilishi bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan.

I BOB. Web sayt yaratishda dasturlar va HTML teglari

1.1. Web sayt yaratishda foydalaniladigan dasturlarning imkoniyatlari

Web texnologiyaning ma'nosi, dasturiy ta'minotni ishlab chiqaruvchilar uchun ham, oddiy foydalanuvchilar uchun ham Web-texnologiya birinchi navbatda integratsion texnologiya ekanligi bilan ifodalanadi. Turli xil axborot manbalari va ularning turli tiplarini qanday qilib integratsiyalashga misol keltirish qiyin. Foydalanuvchi ma'lumotlarni har xil manbalardan – fayllardan, ma'lumotlar bazasidan, elektron jadvallardan, elektron pochta va hokazolardan izlashga majbur. Bundan tashqari, foydalanuvchi ma'lumotlarni turli ko'rinishda – matn, jadval, grafika (rasmlar, chizma, sxema) , video va audio shakllarda oladi. Albatta, turli xil tipdagi ma'lumotlarga kirish uchun aniq tipga – matn va grafik redaktorlar, elektron jadvallar, ma'lumotlar bazasini boshqarish tizimlari va boshqalarga tegishli ma'lumotlarni «tushunadigan» maxsus izohlar kerak. Foydalanuvchi har kungi ishida kerak bo'ladigan ma'lumotlar tipining ko'pligi izohlarning ham ko'payishiga olib keladi. Maxsus interfeysli va ishlashdagi murakkab qoidali izohlar ko'p. Ammo ular foydalanuvchilarga anchagina muammo tug'diradi. Bunday muammoni samarali yechishga 2 ta shartni bajarish orqali erishish mumkin. Birinchidan, turli xil tipdagi va tabiatli, turli manbalardan olingan ma'lumotlar foydalanuvchiga kelib tushishidan oldin o'zaro shunday mujassamlashadiki, u foydalanuvchining informatsion so'rovlariga maksimal darajada mos keladi hamda qabul qilish uchun eng qulay ko'rinishda taklif etiladi. Ikkinchidan, ma'lumotga kirish uchun foydalanuvchi tayyorlangan informatsiya bilan birgalikda ishlashga imkon beruvchi universal interfeysli bitta dasturdan foydalanadi.

Web texnologiya bu shartlarga to'la mos keladi. Web-server ma'lumotni turli manbalardan olib, uni yagona ko'rinishda foydalanuvchiga taqdim etadigan informatsion kontsentrator vazifasini bajaradi. Universal va tabiiy interfeys bilan ta'minlangan brauzer foydalanuvchiga ma'lumotni uni tabiatidan qat'iy nazar, oson ko'rishga imkon beradi.

Web texnologiyaning integratsion sifatlari korporativ tarmoqlarda qo'llash uchun juda muhim bo'lib hisoblanadi. Gap shundaki, turli tipdagi ma'lumotlar integratsiyalashuvi imkoniyati kompyuter tarmog'ining turli uzellarida joylashgan axborotlarni birlashtirish mexanizmi bilan birgalikda axborotni yaratilish va foydalanishning tabiiy ketma-ketligi bilan mos ravishda to'plash va unga yagona kirishni amalga oshirish uchun imkon yaratadi. Bu bilan axborot yetkazib beruvchi axborotni samarali tayyorlashi va nazorat qilishi mumkin, foydalanuvchi esa kerakli axborotni unga zarur bo'lgan vaqtda qiynalmay topishi mumkin.

WEB - texnologiya nima uchun kuchli integratsion imkoniyatlarga ega ekanligining sababi WEB texnologiya uchun axborotlar bilan ishlash texnologiyasi rivojlanishining 30 yillik davri asos bo'lib xizmat qildi. Aynan ochiq standartlardan foydalanish evaziga ma'lumotlarni brauzerning 1 ta sahifasi (1ta ekran) ga integratsiyalash imkoniyati mavjud.

Axborotning bir butun blokini buzmasdan turib. Turli harakterli va turli manbalardagi ma'lumotlarni ekranda mujassamlashtirish mumkin.

WEB-server va WEB-navigatorlar nafaqat xalqaro masshtabda, balki har bir tashkilot uchun infratuzilmali servis sifatida foydalanilish mumkin va kerak.

WEBdan foydalanuvchilar tarkibidagi o'zgarishlar dinamikasi oxirgi yillarda juda yuqori. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar maxkamasining 6 iyun 2000 yildagi « Kompyuterlashtirish to'g'risida»gi qarori chiqqanidan so'ng, WWW ga Oliy O'quv Yurtlari va ish joylaridan kiruvchi kishilar soni (26%dan 50%gacha) ko'paydi. Axolining o'rtacha daromadi oshdi va kompyuter bilan bog'liq bo'lgan kishilar soni oshdi. Bu shundan dalolat beradiki, WWWdan foydalanuvchi yosh mutaxasislar uchun kompyuter oddiy asbobga xamda texnikadan uzoq, ammo yangi texnologiyalar bilan qiziquvchi kishilar uchun ma'lumotnomaga aylandi. AQShda WWWdan ommaviy foydalanuvchilar soni ko'payib ketdi, deyarli har bir kompaniya Internetda o'zining Web-sahifasiga ega bo'lishni kerak deb hisoblaydi.

Foydalanuvchilar xohishlarining bo'linishi shuni ko'rsatadiki, WWW dan foydalanuvchi kishilar bitta maqsad emas, balki ko'p maqsadlarda foydalanishadi.

Umuman tizim arxitekturasida quyidagi komponentlardan tarkib topgan:

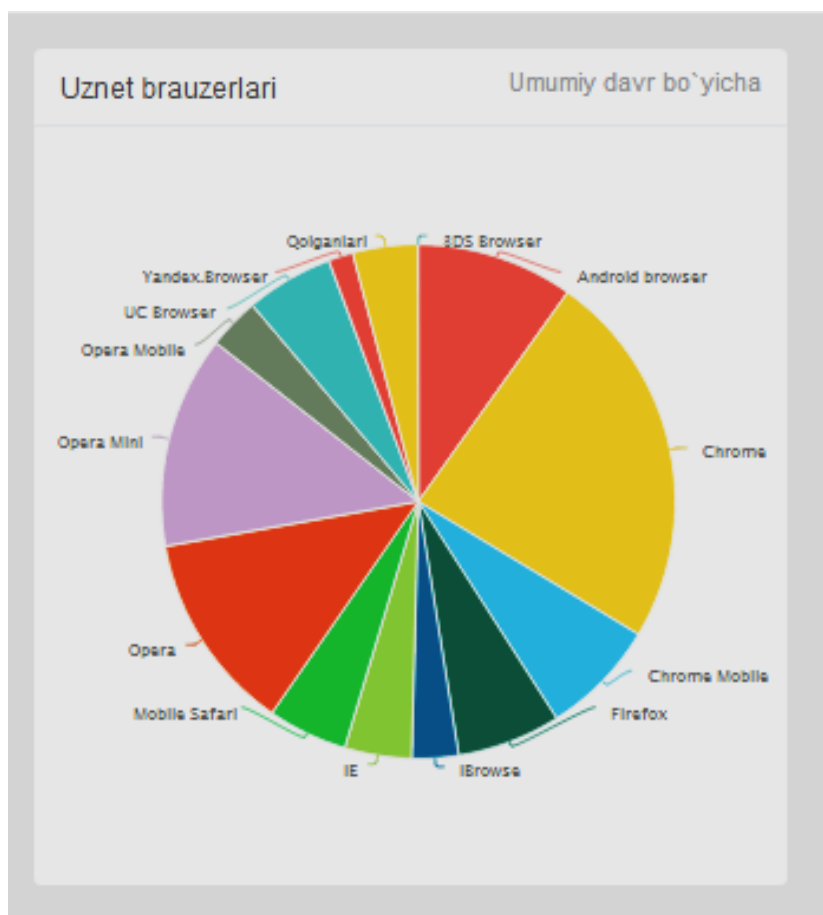
- HTML gipermatn belgili tili.
- HTTP gipermatn uzatish protokoli.
- Internetda ma'lumot tipiga spetsifikatsiyalar (Internet Media Types)
- WWW-adresatsiya tizimlari (URL, URN, URI etc.)

WWW uchun dasturlar. WWW uchun dasturiy ta'minotdan foydalanish ko'rsatkichlari. Brauzerlar.

Platformalar buyicha WWW foydalanuvchilarining taqsimlanishi taxminan bozorning operatsion tizimlar orasida taqsimlanishini eslatadi.

Foydalanuvchilarning qaysi navigatoridan foydalanishni hohlashlarining taqsimlanishi.

Bu statistika hozirgi vaqtga taxminan to'g'ri keladi. Bozorda Google Chrome haqiqiy yetakchilik qiladi.

Foydalanuvchilar WEB-sahifa yaratish uchun o'zilarining qiziqishlariga qarab dasturlarni tanlaydi. By MS Front Page, Macromedia Dreamweaver, bloknot va boshqa dasturlar bo'lishi mumkin. Matn muxarrirlaridan o'ncha katta bo'lmagan sahifalar yaratishda foydalanish mumkin, chunki ularning kamchiliklari juda

ko'pdir: loyihalar qo'llab-quvvatlanmaydi, matnlar uchun havola berish qiyin, umuman ishlash juda noqulay. MS Front Pagening asosiy kamchiligi HTML-kodning kattaligi (ortiqchasi ko'p), shuning uchun sahifa katta bo'ladi va yuklanish tezligiga ta'sir qiladi. Sahifalar noto'g'ri chiqadi, shuning uchun sifatli WEB-sahifa yaratish uchun maxsus paketlardan foydalanish tavsiya etiladi. Macromedia Dreamweaver kompaniyasi WEB-saytlar yaratuvchi dasturlar ishlab chiqarish buyicha yetakchi va bu soxada yangiliklar yaratuvchi kompaniya hisoblanadi. Bu kompaniyaning HTML-muxarriri oxirgi versiyasi – WYSIWYG –muxarrirlari kategoriyasiga kiruvchi Dream Weaver 3 bo'lib, bu paket juda ko'p afzalliklarga ega: qulay interfeys, funktsiyalar nastroykasi, katta loyihalarni qo'llab quvvatlash (va Shock Wave texnologiyalarni), FTP orqali fayllarni olish imkoniyati, SSI ni qo'llash va boshqalar.

Bu dasturda foydalanib HTMLni to'liq bilmagan foydalanuvchi ham web sahifalarni yarata oladi.

Lekin Dreamweaverdan WYSIWYG texnologiyasini qo'llovchi boshqa muxarrirlar ancha oldinda, birinchi navbatda juda toza HTML-kod bilan. Keyingi muxarrir –HOME SITE sahifalarni qo'lda yaratish uchun, ya'ni HTML bilimdonlari uchun. Siz HTML-kod ustidan to'liq nazorat qilasiz va sahifangizni manna shu brauzer (MSIE, NN, Opera)da optimallashtishingiz mumkin. HOME SITE asosiy rejimdan iborat: Edit va Design.Design rejimi – WYSIWYG(HTML-kod chikaruvchi) muxarririga uxshash bo'lib, agar begona HTML-kod yuklasangiz, HOME SITE uni o'ziga moslashtirib o'zgartiradi. Edit rejimi sahifacha ustidan to'liq nazorat qilish imkonini beradi. Bunda siz hamma narsa , har bir teganing vazifasini o'zgartirishingiz mumkin. (bunda siz sahifaning har qanday brauzerida ham bir xil kurinadi).

HOME SITening yana bir ajralib turuvchi xususiyati shundaki, bu uning Dream Weaver bilan «skleyka»si. HOME SITEda «Dream Weaver» tugmasi bo'lib, shuningdek uning standart paketiga kira oladi. Dream Weaver ham (HTML kodni tuzatish uchun muxarrir sifatida) HOME SITEga ulanish imkoniga ega. HTML-muxarrirlarining oxirgilaridan bo'lib, EVR soft 1st Page 2000 hisoblanadi.

Muxarrirda bir necha rejimlar: Normal, Easy, Advanced Expert va Hardcore bo'lib, siz o'zingizga mosini tanlab, keyinchalik esa yuqori darajalisiga o'tishingiz mumkin. Yana bir xususiyat – Java Script va DHTMLda katta skriptlar kollektciyasining mavjudligi.

Grafik muxarrir.

Grafikani yaratish va optimallashtirish – murakkab va injiq ishdir. WEB-sahifalarni grafikadan foydalanmagan holda ham yaratish mumkin. Bunda shriftlar, skriptlar va stillar jadvali (CSS) yordamida yaratiladi va bu ham chiroyli bo'ladi. Lekin hujjatning oxirgi ko'rinishi bir necha turli xil omillardan bog'liq bo'ladi, bularga: brauzer oynasining kengligi, brauzerning oldindan tayyorlanganligi, nomi va rangi kiradi. Bundan tashqari hamma skriptlar va stillar ham hamma brauzerlarga to'g'ri kelavermaydi. Agar grafika qo'llangan bo'lsa, sahifadan foydalanuvchi uni qanday qilingan bo'lsa, huddi shunday kuradi.

WEB-grafika bilan ishlashning asosiy murakkabligi shundaki, ko'p xollarda Internet kanallarining o'tkazuvchanlik qobiliyati past va sizning oldingizda grafik faylni qanday qilib kichikroq xajmli, lekin yaxshi sifatli qilish, uni optimallashtirishda qanday dasturlar va usullardan foydalanish muammolari paydo bo'ladi.

Vektorli va rastarli grafik muxarrirlar rasmlarni qayta ishlashda kuchli asbob hisoblanadi. Bu muxarrirlarni kurib chiqishdan oldin vektorli va rastarli rasmlar orasidagi farqni ajratish lozim. Rastarli grafikka setka (rastr) ko'rinishida bo'lib, uning yacheykalari piksellar deb ataladi. Rastarli rasmdagi har bir piksel aniq joy va ranga ega bo'lib, har qanday ob'ekt bo'yalgan piksellar to'plami ko'rinishida ifodalanadi. Bu shuni anglatadiki, foydalanuvchi rastarli rasmlar bilan ishlayotganida u aniq bir ob'ekt ustida emas, balki uni tashkil etuvchi piksellar guruxi ustida ishlaydi.

Vektorli rasmlar vektorlar deb ataluvchi matematik figuralar asosida shakllanadi va rasm ko'rinishida vektorlar parametrlari bilan aniqlanadi. Boshqacha qilib aytganda, vektorli grafika koordinatalari, rangi va boshqa parametrlari bo'lgan egri chiziqlar va biror rang bilan tuldirilgan yopik soxalardan iborat. Bu

soxalarning chegaralari ham egri bo'ladi. Vektorli rasmlar saqlanadigan fayllarda egri chiziqlarning parametrlari va koordinatalari bo'ladi. Vektorli rasmlarni qayta ishlash natijasi asbobning imkoniyatidan bog'liq emas, shuning uchun siz uning parametrlarini (ulcham, rang, shakl va b.) o'zgartirsangiz ham sifatiga ta'sir qilmaydi. Vektorli grafika mayda shrift ulchamli sifrlar ob'ektlar yaratishda yoki logotiplar yaratishda (ular uchun chegaralanmagan masshtablashtirishda ham konturlar aniqligi salanishi muhim).

Grafik muxarrirlar 2 ga bulinadi: rastrli va vektorli. Endi ulardan mashxurlarini kurib chiqamiz. Rastrli grafik muxarrirlari.

Microsoft Paint. Microsoftning operatsion sistemasi standart postavkasiga kiruvchi oddiy muxarrir. Unda oddiy funktsiya (kistochka, qalam, uchirgich va b.) lar to'plami bo'lib, ular orqali har xil rasmlar chizish mumkin. Afsuski, grafikani qayta ishlashda undan foydalanib bo'lmaydi.

Adobe Photoshop – bugungi kunda rastrli grafikani qayta ishlovchi eng kuchli paket. Turli xil filtrlar va effektlar to'plamidan iborat kompleks bo'lib, rastrli rasmlarni modifikatsiya qilishning ko'p sonli imkoniyatlariga ega. Bundan tashqari mustaqil ishlab chikaruvchilar instrumentlariga ulanish imkoniyati mavjud. Paket quyidagilarni, masalan, zararlangan rasmlarni qayta tiklash, tasavvurimizdagi turli xil fantastik kollajlarni yaratish vositalarini taklif qiladi. Umuman bu paket xaqiqatdan ham yuqori potentsialga ega. 5.5 versiyasidan boshlab, paketga Adobe Image Ready (P.5.6) dasturi kiritildi. Bu dastur WEBdagi grafikalarini qayta ishlash buyicha katta imkoniyatlarga ega. (rasmlarni optimallashtirish, animatsiyalangan gifni yaratish, rasmlarni mayda bulaklarga «qirqish» va b.)

Adobe Photoshop yaratuvchilari – faqat texnik mukammallikni emas, balki ijod mustaqilligini ham taklif qiladi.

PhotoPaint-Core 1 Draw paketi grafik muxarrirlardan biri bo'lib, rastrli grafikani qayta ishlash bo'yicha Adobe Photoshop bilan raqobatlasha oladi. Bunda grafikani qayta ishlash uchun muhim bo'lgan turli xil filtrlar, teksturalar instrumentlari mavjud. Ishlashdagi qulaylik, interfeys va filtrlarni qo'yish tezligida farq qiladi.

Painter – muxarrir chizishning real instrumentlari: grafit, mel,moy va boshqalarni emulyatsiya qilish imkoniyatini beradi WEB-sahifa yoki fonli rasmlarni surat ko'rinishida ishlab chiqishda qulaydir. Bu dasturdan foydalangan paytda o'zingizni huddi xaqiqiy rassomday sezasiz.Yana bir qancha muxarrirlar (Microsoft Photo Editor, Microsoft Photo DRAW) mavjud bo'lib, ular oddiy topshiriqlarni bajarish imkonini beradi.

Vektorli grafika muxarrirlari.

Adobe Illustrator – vektorli grafikani yaratish ,qayta ishlash va taxrir qilish imkonini beruvchi paketdir. U Adobe Photoshop muxarriri bilan teng kuchga ega bo'lib; bir xil interfeysga ega, turli filtr va effektlarni ulaydi, turli grafik formatlar, xatto cdr (Corel Draw) va swf (Flash)ni tushunadi.

Corel Draw – vektorli grafikani qayta ishlovchi paketdir. Paket o'zining kuchiga qarab, grafik muxarrirlar Adobe Photoshop va Adobe Illustratoridan qolishmaydi. Vektorli grafikani qayta ishlash bilan bir qatorda rastarli grafikani ham qayta ishlovchi (PhotoPaint) , rasmlarni tassirovkachi, shriftlar muxarriri , teksturalarni tayyorlash va shtrix kodlarni yaratish, shuningdek juda katta rasmlar kolleksiyasi (Corel Gallery) mavjud.

Adobe Streamline – Adobe firmasining yana bir mahsuloti bo'lib, rastarli grafikani vektorliga aylantirishga muljallangan. Bu uncha katta bulmagan, lekin foydali va kuchli mahsulot. Asosan, WEB-sahifani vektorli grafika yordamida yaratayotgan bulsangiz, masalan, Flash texnologiyasida, foydali bo'ladi.

1.2. Web sayt yaratish foydalaniladigan HTML teglari.

HTML (Hyper Text Markup Language) - bu hujjatdagi ma'lumotni Brauzer yordamida, kompyuter ekranida qanday ko'rinishda namoyish etilishini belgilab beruvchi til. Hujjat tayorlashda ma'lumotlarni matn, jadval yoki ro'yxat holida aks ettirish talab etiladi. Ba'zi hollarda, matnning bir qismidagi shriftni semiz, kursiv yoki boshqa hajmda ko'rsatishga to'g'ri keladi. Matn muharririda buning uchun kerakli fragment tanlab olinib, unga nisbatan formatlash qo'llaniladi. HTMLda esa bu narsa teglar yordamida amalga oshiriladi.

Masalan:

<i>Ushbu matn kursiv shaklda ko'rsatiladi</i>

<i> va *</i>* teglar deb ataladi. Hujjatning butun tarkibi teglar yodamida ishlab chiqiladi. Teglar "<" va ">" burchak qavslar bilan ajratilib, ular orasida teg nomi ko'rsatiladi.

Ko'pgina teglar juft holda ishlatilib, ochuvchi *<i>* va yopuvchi *</i>* tegdan iborat bo'ladi. Yopuvchi teg nomi oldida "/" slesh belgisi borligi bilan farqlanadi.

Yakka holda ishlatiladigan teglar ham mavjud bo'lib, ularda yopuvchi teg bo'lmaydi. Masalan, *
* yangi qatorga ko'chirish tegi bo'lib, undan keyin keladigan ma'lumotlar yangi qatordan boshlab joylashadi.

Ba'zi teglar parametrlarga ega bo'lishi mumkin (atribut yoki xossa ham deyiladi). Parametrlar teg nomidan keyin probel qoldirib parametr = "mohiyat" shaklida ko'rsatiladi. Parametrlar bir nechta bo'lsa, probel bilan ajratilgan holda, birma-bir ko'rsatib o'tiladi.

<teg parametr1="mohiyat1" parametr2="mohiyat2">Matn</teg>

Masalan:

<metahttp-equiv="Content-Type"content="text/html; charset=utf-8">

Ushbu misolda *<meta>* tegining http-equiv parametriga Content-Type mohiyati, content parametriga text/html; charset=utf-8 mohiyati berilgan.

teglar ichma-ich joylashtirilishi mumkin. Masalan:

<p> <i>Bu kursiv ko'rinishdagi alohida abzats</i> </p>

teg'larni ichma-ich joylashtirganda, ularning ochilish va yopilish (qavslarni ishlatishdagi kabi) tartibiga rioya etish zarur.

`<p> <i>Matn</p> </i>` - noto'g'ri.

HTML-hujjatlarni ko'rish uchun Web-Brauzerlardan foydalaniladi. Web-Brauzer hujjatni uning tarkibidagi kod asosida formatlab, tegishli shaklga keltirib ko'rsatadi.

HTML formatidagi hujjatlar html yoki htm kengaytmasiga ega bo'ladi. HTML-hujjatlar tayorlash uchun xohlagan matn muharriridan foydalanish mumkin. Kod yozishga mo'ljallangan maxsus dasturlar ham bo'lib, ularda teg, parametr va mohiyatlar har xil ranglarda ko'rsatilish bilan birga, hujjatga element joylashtirish va shunga o'xshash bir qancha funksiyalar avtomatlashtirilgan bo'ladi.

Siz o'qiyotgan bu satrlar Notepad++ matn muharririda terilgan bo'lib, bundan keyin kod yozish haqida gap ketganda Notepad++ni nazarda tutamiz. Notepad++ biroz kamtarin ko'rinishiga qaramasdan, kod yozish uchun anchagina qulay dastur. HTML-hujjatning Web-Brauzer oynasidagi tegishli shaklga keltirilgan ko'rinishi Web-sahifa deyiladi. HTML-hujjatdan farqli ravishda, Web-sahifalar tarkibida matndan tashqari grafika, video, audio materiallar ham bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, Web-sahifa bir nechta HTML-hujjatlar asosida hosil qilinishi mumkin.

Ma'lumotlarda tarjimaviy yoki boshqa sub'ektiv xatoliklar bo'lishi mumkin.

Oddiy HTML-hujjat

Notepad++ dasturini ochib, unda quyidagi kodni teramiz.

```
<!DOCTYPE html>
<html>
<head>
<title>Bosh sarlavha</title>
<metahttp-equiv="Content-Type"content="text/html; charset=utf-8">
</head>
<body>
<p>
```



```
<strong>Ushbu matn semiz formatda ko'rsatiladi</strong>
</p>
</body>
</html>
```

Ushbu matnni HTML formatida, misol.html nomi bilan kompyuter xotirasida "UTF-8 (без BOM)" kodlash usulida saqlaymiz. Buning uchun Notepad++ ning "Кодировки" menusedan "Кодировать в UTF-8 (без BOM)" punktini belgilaymiz va "Файл" menusedan "Сохранить как" punktini tanlaymiz. Ochilgan oynada Имя файла degan joyda misol.html deb yozamiz. Kerakli direktoriyani tanlab, Сохранить tugmasini bosamiz.

Xotirada saqlangan faylni Web-Brauzer (Internet Explorer, Firefox, Chrome yoki shunga o'xshash)da ochamiz. Agar hammasini to'g'ri bajargan bo'lsak, Brauzer oynasida "Ushbu matn semiz formatda ko'rsatiladi" yozuvini ko'ramiz. <title> tegidagi "Bosh sarlavha" esa, Brauzer oynasida emas, balki Brauzerning tepa qismidagi sarlavhada ko'rinadi.

Notepad++ ga o'tib, <title> tegidagi yozuvni quyidagicha o'zgartiramiz. <title>Sayt yaratishni o'rganamiz</title> Abzatsni belgilovchi <p> teglari orasiga yana bir qator qo'shamiz, birinchi qator oxiriga esa
 tegini kiritamiz.

Endi Notepad++ dagi HTML-hujjatimiz quyidagi ko'rinishga keldi.

```
<!DOCTYPE html>
<html>
<head>
<title>Sayt yaratishni o'rganamiz</title>
<meta http-equiv="Content-Type" content="text/html; charset=utf-8">
</head>
<body>
<p>
<strong>Ushbu matn semiz formatda ko'rsatiladi</strong> <br>
<i>Ushbu matn kursiv shaklda ko'rsatiladi</i>
</p>
```

</body>

</html>

Faylni xotirada saqlab, Brauzerga o'tib sahifani yangilaymiz. Buning uchun Brauzerdagi "Обновить" tugmasini yoki klaviaturadan <F5> tugmasini bosamiz. Agar hammasini to'g'ri bajargan bo'lsak, Brauzerda quyidagi ma'lumotlarni ko'ramiz.

Demak, Web-sahifaga o'zgartirish kiritish uchun, HTML-hujjatni matn muharriri (Notepad++)da ochib, undagi kodga tegishli o'zgartirishlarni kiritib, xotirada saqlaymiz. Brauzerga o'tib, sahifani yangilaymiz va o'zgarishlarning vizual natijasini ko'ramiz.

HTML-hujjat bilan ishlashni boshlaganda, tegishli .html faylni tanlab, sichqonchaning o'ng tugmasini bosib, menyuning "Открытcпомощью..." punktidan bir marta Notepad++ dasturi orqali, ikkinchi marta xuddi shunday usulda uni Brauzerda ochib bir paytning o'zida faylni matn holida va uning Web-sahifa holatidagi ko'rinishini nazorat qilib ishlash mumkin.

Hujjatning tarkibiy tuzilishi

Har qanday HTML-hujjat quyidagicha tarkibdan iborat bo'ladi.

<!DOCTYPE html> <!-- Hujjat formatini e'lon qilish -->

<html>

<head>

<!-- Hujjat haqida texnik ma'lumotlar - Brauzer oynasida ko'rinmaydi -->

</head>

<body>

<!-- Hujjatning asosiy qismi ("jismi")-->

</body>

</html>

HTML-hujjatning barcha matni <html>ba</html> teglari orasiga joylashadi. Bu teglar butun hujjat uchun konteyner bo'lib hisoblanadi va o'z navbatida ikki qismga, HEAD va BODY sohalariga bo'linadi.

Odatda HTML-hujjatning birinchi qatorida Doktayp joylashtiriladi va u Brauzerga hujjat tipi haqida ma'lumot beradi. Bundan tashqari hujjat kodining validligi (standartga to'g'ri kelishi)ni www.w3.org sayti yordamida tekshirganda, qaysi standartni qo'llash kerakligi Doktayp orqali aniqlanadi.

HEAD bo'limi - hujjatning "bosh" qismi

HEAD bo'limidagi ma'lumotlar Brauzer oynasida ko'rsatilmaydi. Faqatgina <title> tegida joylashtirilgan sarlavha Brauzerning tepa qismida va (yoki) vkladka sarlavhasida ko'rsatiladi.

HEAD bo'limida sayt sarlavhasi, uning mazmuni va qidiruv mashinalari foydalanishi uchun kalit so'zlar, kodlash usuli hamda sahifa uchun kerakli boshqa hujjatlar bilan bog'lanish manzillari to'g'risidagi ma'lumotlar joylashtiriladi. Bu bo'limda ishlatiladigan asosiy teglardan biri <title> tegi bo'lib, unda sayt mazmuniga mos keladigan, 60 belgidan ortiq bo'lmagan sarlavha joylashtiriladi.

<title>Sahifa sarlavhasi</title>

Yakka ishlatiladigan <meta> tegi yordamida hujjatning tipi, kodirovkasi, sahifa mazmuni bilan bog'liq bo'lgan, qidiruv mashinalariga mo'ljallangan kalit so'zlar kiritilishi mumkin.

<metahttp-equiv="Content-Type"content="text/html; charset=utf-8">

<meta name="description"lang="ru"content="Tavsifiy jumlar">

<meta name="keywords"lang="ru"content="Kalit so'zlar">

Bundan tashqari <meta> tegi yordamida, qidiruv mashinalarining saytni indekslashiga ruxsat berish yoki ta'qiqlab qo'yish mumkin.

<metaname="robots"content="<Indeksatsiya>, <linklar>">

content parametri quyidagi mohiyatlarni qabul qilishi mumkin:

- ▷ index - indekslashga ruxsat beriladi;
- ▷ noindex - indekslash ta'qiqlanadi;
- ▷ follow - sahifada ko'rsatilgan linklar bo'yicha o'tish mumkin;
- ▷ nofollow - linklar bo'yicha o'tish ta'qiqlanadi;
- ▷ all - index plus follow;

▷ none - noindex plus nofollow.

Misollar: Indekslashga ruxsat berilgan va linklar bo'yicha o'tish mumkin:

```
<metaname="robots"content="index, follow">
```

Indekslashga ruxsat berilgan va linklar bo'yicha o'tish ta'qiqlanadi:

```
<metaname="robots"content="index, nofollow">
```

Indekslash ham linklar bo'yicha o'tish ham ta'qiqlanadi:

```
<metaname="robots"content="noindex, nofollow">
```

Sahifani ma'lum bir vaqt oralig'ida avtomatik tarzda yangilanib turishi uchun
<meta>тегинингrefresh xossasidan foydalanish mumkin.

```
<metahttp-equiv="refresh"content="60">
```

Bu misolda Brauzerda ochilgan sahifa har 60 soniyada yangidan yuklanib turadi. Zaruriyat tug'lsa, saytga kiruvchini birdaniga boshqa sahifaga (saytga) yo'naltirish ham mumkin. Buning uchun url parametridan foydalaniladi.

```
<metahttp-equiv="refresh"content="0; url=http://ziyonet.uz/">
```

BODY bo'limi - hujjatning asosiy qismi

Bu bo'limda Brauzer oynasida aks etadigan barcha ma'lumotlar joylashadi.
<body> tegi quyidagi parametrlarga ega bulishi mumkin:

► bgcolor Web-sahifaning fon rangini belgilaydi. Rang o'n oltilik sanoq sistemasidagi raqamlar bilan ifoda etiladi. Barcha ranglar uch xil, ya'ni qizil, yashil va ko'k ranglarning aralashmasidan hosil qilinadi.

Tarkibdagi har bir rangning darajasi 00 dan FF gacha bo'lishi mumkin. (Bu o'nlik sanoq sistemasidagi 00 dan 255 gacha to'g'ri keladi). Uch xil rang darajasi RGB (red-qizil, green-yashil va blue-ko'k) tartibida birlashtirilib, oldiga "#" belgisi qo'yiladi. Masalan, #FF0000 - qizil rangni, #00FF00 - yashil rangni, #FFFF00 - sariq (qizil va yashil aralashmasi) ni hosil qiladi.

► background URL-manzilni ko'rsatish orqali fon surati joylashtirish imkonini beradi.

Misol tariqasida, <body> tegi quyidagicha bo'lishi mumkin:

```
<!DOCTYPE html>
```

```
<html>
```

```

<head>
<title>Sayt yaratishni o'rganamiz</title>
<metahttp-equiv="Content-Type"content="text/html; charset=utf-8">
</head>
<bodybgcolor="#fff6f6"text="#000000">
  Hujjat matni
</body>
</html>

```

Ushbu kodni Notepad++ orqali .html kengaytmasi bilan xotirada saqlab, so'ngra uni Brauzerda ochib vizual natijasini ko'rishingiz va ranglarning tarkibiy miqdorini o'zgartirib (Notepad++ da), qayta saqlab Brauzer oynasini yangilab tajriba o'tkazishingiz mumkin. Biz ko'rib o'tgan, sahifani formatlash bilan bog'liq parametrlarning bir qismi hozirgi kunda eskirgan hisoblanadi. Formatlash bilan bog'liq amallar (rangi, shrifti, moyilligi va boshqalar) CSS da bajariladi. Shunday bo'lsada, HTML-hujjat bilan ishlashni mohiyatan to'liqroq tushunish va keyinroq CSS ni o'rganish osonroq bo'lishi uchun bu narsalarni bilish foydadan xoli bo'lmaydi.

Alohida belgilarni formatlash

E'tibor bergan bo'lsangiz, Brauzer oynasida teglarning o'zi ko'rinmaydi. Ular ma'lumotlarni ko'rsatishni belgilab beradi. Teglarni ekranda ko'rsatish uchun maxsus belgilarning HTML-ekvivalentlaridan foydalaniladi. Masalan,

```
<title>Ba</title>
```

teglari orasida sarlavha joylashtiriladi.

degan yozuvni Brauzerda ko'rinishi uchun uni quyidagicha yozish kerak bo'ladi:

```
&lt;title&gt; ba&lt;/title&gt;
```

teglari orasida sarlavha joylashtiriladi.

Bu misolda biz "<" belgisini < ga va ">" belgisini > ga almashtirdik.

Quyidagi HTML-ekvivalentlar tez-tez ishlatib turiladi:

Matnning bir qismini ajratib ko'rsatish

Teg matnni semiz shrift bilan ajratib ko'rsatadi:

Semiz shriftli matn

**** tegi o'rniga mantiqiy formatlash tegi **** ishlatilishi mumkin:
Semiz shriftli matn

<i> tegi matnni kursiv holda ajratib ko'rsatadi:

<i>Matn kursiv holda ko'rsatiladi</i>

<i> tegi o'rniga mantiqiy formatlash tegi ** ishlatilishi mumkin:
Matn kursiv holda ko'rsatiladi

Yuqori va quyi indekslar hosil qilish

<sub> tegi matnni qator chizig'idan pastroqqa tushirib, razmerini kichiklashtiradi. Undan quyi indeks hosil qilish uchun foydalaniladi, masalan H₂O:

Suvning formulasi H₂O (H₂O)

<sup> tegi matnni qator chizig'idan yuqoriga ko'tarib, razmerini kichiklashtiradi. Undan yuqori indeks hosil qilish uchun foydalaniladi, masalan m³:

Bir tonna suvning hajmi — 1 m³ bo'ladi. (1 m³)

HTML-hujjatdagi Kod	Brauzerdagi Natijasi
---------------------	----------------------

Suvning formulasi: H ₂ O	Suvning formulasi: H ₂ O
-------------------------------------	-------------------------------------

1 t. suvning hajmi — 1 m ³ bo'ladi	1 t. suvning hajmi — 1 m ³ bo'ladi
---	---

Matn shriftini belgilash

**** tegi shriftning razmeri, tipi va rangini belgilaydi. U quyidagi parametrlarga ega:

► face - shrift tipini ko'rsatib beradi:

<fontface="Verdana">Matn

Vergul bilan ajratgan holda bir nechta tipni ham ko'rsatish mumkin. Bu holda Brauzer birinchi tip mabodo sistemada o'rnatilmagan bo'lsa, keyingi tipga o'tadi. Agar hech bir shrift topilmasa, Brauzer sozlashlarida ko'rsatilgan "jimlikdagi" shrift ishlatiladi.

► size - 1 dan 7 gacha bo'lgan shartli birliklarda shrift razmerini belgilaydi. Odatda Brauzerning "jimlikdagi" shrift razmeri 3 ga tenglashtiriladi. "+" va "-" belgilarini qo'llab, shriftni baza razmeriga nisbatan kattalashtirish va kichiklashtirish ham mumkin.

► color -shriftning rangini ko'rsatadi. Ranglar bgcolor parametridagi kabi ishlatiladi.

HTML-hujjatdagi Kod	Brauzerdagi Natijasi
<code><fontcolor = "#339966">Yashil rangdagi Matn</code>	Yashil rangdagi Matn
<code><fontcolor = "#FF00FF">Pushti rangdagi Matn</code>	Pushti rangdagi Matn
<code><fontcolor = "red">Qizil rangdagi Matn</code>	Qizil rangdagi Matn

Raqamlar o'rniga ranglar nomlari ham ishlatilishi mumkin.

Matnni formatlashda boshqa teglar ham ishlatiladi.

`<big>` tegi matnni kattalashtirib ko'rsatadi.

`<small>` tegi matnni kichiklashtirib ko'rsatadi.

`<tt>` tegi Matn belgilarini bir xil kenglikda joylashtirib ko'rsatadi.

Hujjatni formatlash

Matndagi ahamiyatli fragmentlarni ajratib ko'rsatishda mantiqiy formatlash teglari ishlatilishi mumkin. Bunday teglarning nomlari ma'lum bir ma'noga ega bo'ladi. Ulardan ikkitasi, `<strong>` va `<em>` teglari oldinroq ko'rib chiqildi. Asosiy mantiqiy formatlash teglarini sanab o'tamiz:

`<cite>Matn...</cite>` — sitatalar va asar nomlarini belgilashda ishlatiladi;
`<code>Matn...</code>` — dasturiy kod fragmentini belgilashda ishlatiladi;
`<abbr>Matn...</abbr>` — abbreviaturalar belgilanadi;
`<kbd>Matn...</kbd>` — foydalanuvchi tomonidan klaviatura orqali kiritilgan matn

belgilanadi;

`<q>Matn...</q>` — qisqa sitatalarda ishlatiladi;

`<samp>Matn...</samp>` — dastur natijasini ko'rsatishda ishlatiladi;

`<var>Matn...</var>` — o'zgaruvchilar nomi belgilanadi.

Ushbu teglarni har xil Brauzerlar har xil vizuallashtirishi mumkin. Notepad++ va Brauzerda ixtiyoriy nomlangan test.html faylini bir vaqtda ochib, tajriba o'tkazib ko'rishingiz mumkin.

HTML-hujjatdagi Kod	Brauzerdagi Natijasi
<code><cite>Sitatarlar va asar nomlari</cite></code>	Sitatarlar va asar nomlari
<code><code>Dasturiy kod fragmenti</code></code>	Dasturiy kod fragmenti
<code><abbr>Abbreviaturalar</abbr></code>	Abbreviaturalar
<code><kbd>Foydalanuvchi klaviaturadan kiritgan</kbd></code>	Foydalanuvchi klaviaturadan kiritgan
<code><q>Qisqa sitata</q></code>	Qisqa sitata
<code><samp>Dastur natijasi</samp></code>	Dastur natijasi
<code><var>O`zgaruvchilar nomi</var></code>	O`zgaruvchilar nomi

HTML-hujjatga Note padda o'zgarish kiritib, uni xotirada saqlaymiz. Xuddi shu fayl ochilgan Brauzerga o'tib, oynani yangilaymiz. Brauzer oynasida hujjatga kiritilgan yangiliklarning visual natijasi namoyon bo'ladi.

Sharhlash tegi

`<!--va-->` teglari orasida joylashgan matn Brauzerda ko'rinmaydi.

`<!-- HTML-hujjatdagi bu matn Brauzerda ko'rinmaydi -->`

Yangi qatorga qo'chirish

`<br>` tegi o'zidan keyingi matnni yangi qatorga ko'chiradi.

HTML-hujjatga quydagi tartibda matn kiritsak:

`<p>`

1-qator

2-qator

3-qator

</p>

Qatorlar ketma-ket kelishini ta`minlash uchun
 tegi ishlatiladi.

<p>

1-qator

2-qator

3-qator

</p>

Matnni hujjat kodidagi holatida ekranga chiqarish uchun <pre> tegidan foydalanish mumkin. Bu holatda Brauzer <pre> va </pre> teglari orasidagi matnni o'z holatida ko'rsatadi, ortiqcha probelli belgilar qisqartirilmaydi.

<pre>

1-qator

2-qator

3-qator

</pre>

Ro'yxatlar

Ro'yxatlar quyidagi turlarga bo'linadi:

- belgili (markerlangan) ro'yxat;
- nomerlangan (tartiblangan) ro'yxat;
- izohli ro'yxat.

Bu variantlarning har birini alohida ko'rib chiqamiz.

Belgili ro'yxat

Belgili ro'yxat va teglari orasiga joylashtiriladi. Ro'yxatning har bir punkti esa va teglari ichiga joylashtiriladi. Uning strukturasi quyidagicha bo'ladi.

Birinchi punkt

Ikkinchi punkt

Uchinchi punkt

 tegi type parametriga ega bo'lib, uning mohiyati har bir punkt oldiga qanday shakldagi belgi qo'yilishini ko'rsatib beradi. Bu mohiyatlar quyidagilardir:

- ▷ disc — doira shaklidagi belgi (ichi bo'yalgan);
- ▷ circle — aylana shaklidagi belgi (ichi bo'yalmagan);
- ▷ square — kvadrat shaklidagi ichi bo'yalgan belgi.

HTML-hujjatdagi Kod	Brauzerdagi Natijasi
<ul type="disc">	
Birinci punkt	Birinci punkt
Ikkinchi punkt	Ikkinchi punkt
Uchinchi punkt	Uchinchi punkt
<ul type="circle">	
Birinci punkt	Birinci punkt
Ikkinchi punkt	Ikkinchi punkt
Uchinchi punkt	Uchinchi punkt
<ul type="square">	
Birinci punkt	Birinci punkt
Ikkinchi punkt	Ikkinchi punkt
Uchinchi punkt	Uchinchi punkt

Nomerlangan ro'yxat

Nomerlangan ro'yxat va teglari orasiga joylashtiriladi. Ro'yxatning har bir punkti esa va teglari ichiga joylashtiriladi. Uning strukturasi quyidagicha bo'ladi.

Birinci punkt

Ikkinchi punkt

Uchinchi punkt

 tegi ikkita parametrga ega. Ulardan birinchisi type - nomerlash formatini belgilab beradi.

Stillar kaskad jadvali (CSS — Cascading Style Sheets) HTMLning Web-sahifani formatlash imkoniyatlarini juda sezilarli darajada oshiradi. Stillarni qo'llash bilan, Web-sahifa elementlarining tashqi ko'rinishini to'liq nazorat qilish va boshqarish mumkin.

Misol:

<spanstyle="font-size: 16px">16px shriftli matn

Bu yerda font-size Atribut va 16px uning mohiyati (qiymati) deyiladi.

Stillarni HTML-hujjatga qo'llashning quyidagi usullari mavjud:

- HTML teg ichida joylashtirish;
- HTML-hujjatning HEAD qismida <style> va </style> teglari orasida joylashtirish;
- Alohida stillar fayli yaratib, <link> tegi yordamida HTML-hujjatga bog'lash.

Tegni o'zida stil joylashtirish

<style> parametri yordamida hohlagan tegga stil joylashtirish mumkin. Agar stil bir necha atributlarga ega bo'lsa, ular nuqtali vergul bilan ajratib ko'rsatiladi. Biror atributning mohiyati qo'shtirnoq talab qilsa (bir necha so'zdan iborat bo'lsa), jumla apostrofga olinadi.

<spanstyle="font-size: 16px; color: red">16px shriftli, qizil rangli matn

<spanstyle="font-size: 16px; color: brown; font-family: 'Times New Roman'">16px Times New Roman shriftli, jigarrangli matn

16px shriftli, qizil rangli matn

16px Times New Roman shriftli, jigarrangli matn

Alohida fayl tarzidagi stillar jadvali

Stillar fayli HTML-hujjatga, HEAD bo'limida joylashtiriladigan link tegi yordamida biriktiriladi. Bunda href parametrida faylning absolyut yoki nisbiy

URL-manzili, rel parametrida esa uning stillar jadvali ekanligini anglatuvchi stylesheet mohiyati ko'rsatiladi.

Misol: style.css deb nomlangan stillar jadvali faylini HTML-hujjatga biriktirish: (Bu yerda HTML-hujjat bilan css fayl bir papkada).

```
<linkhref="style.css"rel="stylesheet"type="text/css">
```

Selektorlar

Selektorlar - belgilangan stillarning qaysi teglarga nisbatan va qanday holatlarda qo'llanilishini aniqlab beradi.

Oldin aytib o'tganimizdek, stil belgilash tartibi quyidagicha bo'ladi:

Selektor {atribut1:mohiyat1;atribut2:mohiyat2; ...; atributN:mohiyatN;}

Selektorlar turlarini ko'rib chiqamiz:

⇒ * - Belgilangan stillar barcha teglarga tegishli bo'ladi:

* { margin:0; padding:0 } <!-- Barcha ichki va tashqi chekinishlar olib tashlanadi-->

⇒ Teg selektor - teg nomlari ishlatiladi va belgilangan stillar shu nomdagi teglarga tegishli bo'ladi:

font { font-size:12pt;color:green;font-family:"Times New Roman" }

⇒ Klass selektori - shu klass qo'llanilgan teglarga tegishli bo'ladi, HTML-hujjatda qaysi teglarda va necha marta ishlatilishi cheklanmaydi. CSS da:

.class1 { font-size:13pt;color:brown;font-family:"Corier New" }

HTML da:

<pclass="class1">class1 stili qo'llanilgan abzatsdagi matn</p>

Natija:

class1 stili qo'llanilgan abzatsdagi matn

⇒ #Identifikator selektor - shunday identifikatorli tegga tegishli bo'ladi. Identifikator (id) nomi unikallik talab etadi, ya'ni bir hujjatda bir nom qayta

takrorlanmaydi:

CSS da:

```
#id1 { color:#ee6633; }
```

HTML da:

```
<pid="id1">id1 stili qo'llanilgan abzatsdagi matn</p>
```

HTML da:

```
<h2>h2                                dagi                                sarlavha</h2>
```

```
<h3>h3 dagi sarlavha</h3>
```

Natija:

h2 dagi sarlavha

h3 dagi sarlavha

Quyidagi misolda stillar div tegi ichida joylashgan, ya`ni unga nisbatan avlod element hisoblangan a elementiga ta`sir etadi va nechanchi darajadagi avlod bo'lishi ahamiyatga ega emas. div tegi ichida joylashmagan a elementi esa bu stillarni qabul qilmaydi.

CSS da:

```
div a { color:#cc0066; } /* Bu ochiq jigarrang */
```

HTML da:

```
<div>    <ahref="link1.html">Giperbog'lanish-1</a>    </div>    <!--    Stil  
qo'llaniladi                                -->
```

```
<p> <ahref="link2.html">Giperbog'lanish-2</a> </p> <!-- Jimlikdagi stil, chunki  
a div ga nisbatan avlod element emas -->
```

Natija:

[Giperbog'lanish-1](#)

[Giperbog'lanish-2](#) (Jimlikdagi stil)

⇒ Selektor1 > Selektor2 - Bu tartibda, stillar "Selektor1" ga nisbatan birinchi darajali avlod bo'lgan "Selektor2" elementiga tegishli bo'ladi.

CSS da:

```
div > a { color:#cc0066; }
```

HTML da:

```
<div>                <ahref="link1.html">Giperbog'lanish-3</a>                </div>
<!--                Stil                qo'llaniladi                -->
<div>    <p>    <ahref="link2.html">Giperbog'lanish-4</a>    </p>    </div>
<!-- Jimlikdagi stil, chunki a element div uchun 1-darajali avlod emas-->
```

Natija:

[Giperbog'lanish-3](#)

[Giperbog'lanish-4](#)

⇒ Selektor1 + Selektor2 - Bu tartib Selektor2 elementiga, u Selektor1 dan keyin keladigan yon qo'shni bo'lgan holatda ta'sir etadi.

CSS da:

```
div + a { color:#cc0066; }
```

HTML da:

```
<div>Matn</div>                <ahref="link5.html">Giperbog'lanish-5</a>
<!--                Stil                qo'llaniladi                -->
<div>Matn</div>    <span>Matn</span>    <ahref="link6.html">Giperbog'lanish-
6</a>
<!-- Jimlikdagi stil, chunki a element div uchun yon qo'shni emas-->
```

Natija:

Matn [Giperbog'lanish-5](#)

Matn Matn [Giperbog'lanish-6](#)

```
body { margin-bottom:5%; }
```

► margin atributi yordamida barcha tomonlar bo'yicha chekinishlarni quyidagi tartib bo'yicha bir martada ko'rsatish mumkin:

```
margin: <top> <right> <bottom> <left>
```

Masalan:

```
body { margin:10px 5px 10px 20px; }
```

- Chap va o'ng tomonlar qiymati teng bo'lgan holatda bitta ko'rsatkichni qisqartirish mumkin.

Masalan:

```
body { margin:15px 20px 10px 20px; }
```

bilan

```
body { margin:15px 20px 10px; }
```

ikkalasi bir xil natija beradi. Brauzer 20px ni chap va o'ng tomonlarga qo'llaydi.

- Agarda shunday holatda yuqori va quyi ko'rsatkichlar ham teng bo'lsa, ulardan birini qisqartirish mumkin.

Masalan:

```
body { margin:10px 20px 10px; }
```

bilan

```
body { margin:10px 20px; }
```

ikkalasi bir xil natija beradi. Brauzer 10px ni yuqori va quyiga, 20px ni esa chap va o'ng tomonlarga qo'llaydi.

- To'rtala tomon qiymatlari bir xil bo'lganda, uni bitta ko'rsatkich bilan ifodalash mumkin.

```
body { margin:10px; }
```

Bu holatda Brauzer 10px tashqi chekinishni barcha tomonlarga qo'llaydi.

- Qisqartirishlarni faqat oxiridan boshlab amalga oshirilishi mumkin.

```
body { margin:10px 15px 10px 20px; }
```

Yuqoridagi misolda yozuv qisqartirilmaydi, chunki oxirgi 20px ni qisqartirib bo'lmaydi.

- Quyidagi kod bilan barcha tashqi chekinishlarni bekor qilish mumkin:

```
body { margin:0; }
```

Eslatma: Qator hosil qiluvchi elementlarda ("span", "b", "i" ...) tepa va pastki margin ishlamaydi.

Blok hosil qiluvchi elementlarda ("div", "p", "h1"...) barcha ichki va tashqi chekinishlar ishlatiladi. Biroq bu holatda ham vertikal qo'shni bloklardagi tashqi

chekinish (margin)da o'ziga xoslik mavjud bo'lib, tepadagi blokning quyi "margin"i, undan pastdagi blokning tepa "margin"i bilan chegaralashmaydi. "margin"lardan biri ikkinchisining sohasiga kirib ketadi. Qaysi bir "margin" katta bo'lsa, shu masofa saqlanadi.

```
td { padding-right:10px; }
```

► padding-top - yuqori chegaradan chekinish.

```
td { padding-top:10mm; }
```

► padding-bottom - quyi chegaradan chekinish.

```
td { padding-bottom:20px; }
```

► padding atributi yordamida barcha tomonlar bo'yicha chekinishlarni quyidagi tartib bo'yicha bir martada ko'rsatish mumkin:

II BOB.PHP va WordPressdan foydalanib web sayt yaratish.

2.1. Web saytning imkoniyatlarini oshirishda PHP tilining o'rni.

PHP/FI 1995 yilda Rasmus Lerdorf tomonidan o'zining online-rezyumesiga murojaatni kuzatish uchun Perl-scriptlar sodda to'plami sifatida yaratildi.

U bu scriptlar to'plamini 'Personal Contents Page Tools' deb atadi. Katta funktsionallik talab qilingani uchun, Rasmus ma'lumotlar bazasi bilan ishlash imkoniga ega bo'lgan C kengaytirilgan realizatsiyasini yaratdi va foydalanuvchilarga sodda dinamik Web-ilovalar yaratish imkonini berdi. Rasmus har bir foydalanuvchi kengaytirish va o'zgartirish imkoniyatiga ega bo'lishi uchun PHP/FI kodini keng ommaga e'lon qildi.

PHP/FI, Personal Contents Page / Forms Interpreter, xozirgi PHP asosiy funktsionalligiga ega edi. U Perl-kabi o'zgaruvchilar, forma o'zgaruvchilari avtomatik interpretatsiyasi va HTML ga qo'llangan sintaksisga ega edi. Sintaksis o'zi Perl ni eslatardi, faqat cheklangan, soddalashtirilgan va to'la bo'lmagan.

1997 yilda PHP/FI 2.0, C-realizatsiya ikkinchi versiyasi, butun dunyo bo'yicha bir necha ming muxlislarga ega bo'lib, taxminan 50,000 domenlarga o'rnatilgan edi. Bu hamma Internet domenlarning 1% tashkil qilar edi. Ko'p odamlar o'zlarining kod bloklarini bu loyiha uchun taklif qilganlari uchun, u bir kishining loyihasi bo'lmay qoldi.

PHP/FI 2.0 rasmiy ravishda faqat 1997 yil noyabrida chiqarildi. Ungacha u asosan beta-relizlar shaklida mavjud edi. SHundan so'ng ko'p o'tmasdan birinchi alpha PHP 3.0 paydo bo'ldi.

PHP 3

PHP 3.0 bugungi PHP ga o'xshagan birinchi versiya edi. Uni Andi Gutmans va Zeev Suraski 1997 yilda to'la qaytadan yozilgan til sifatida yaratdilar, chunki ular PHP/FI 2.0 tilini o'zlarining eCommerce-ilovalarini yaratish uchun etarli imkoniyatga ega emas deb topdilar. Kuchlarni birlashtirish uchun, Andi, Rasmus va Zeev PHP 3.0 ni PHP/FI 2.0 rasmiy vorisi sifatida yaratdilar va e'lon qildilar. Natijada PHP/FI 2.0 rivojlanishi to'xtadi.

PHP 3.0 eng kuchli tomonlaridan biri uni kengaytirish imkoni edi. CHekli foydalanuvchilarga har xil ma'lumotlar bazalari, protokol va API lar uchun mustaxkam infrastruktura, hamda kengaytirish imkoniyatini yaratgani uchun, o'nlab foydalanuvchilarni Yangi kengaygan modullar yaratishga undar edi. Balkim PHP 3.0 o'ta mashxurligi sababi shundadir. PHP 3.0 asosiy xusuiyatlaridan biri ob'ektga yo'naltirilgan sintaksis edi.

Tilga PHP: Hypertext Preprocessor deb nom berildi.

1998 yil oxiriga kelib PHP o'ng minglab foydalanuvchilar va yuz minglab Web-saytlar uchun asos bo'lib qoldi. Eng mashxur bo'lgan paytda PHP 3.0 taxminan Internet Web-serverlarining 10% ga o'rnatilgan edi .

PHP 3.0 rasmiy ravishda 1998 iyunida 9 oylik oshkora testlashjan so'ng chiqarilgan edi.

PHP 4

1998 yil qishida PHP 3.0 rasmiy e'lon qilingandan so'ng, Andi Gutmans i Zeev Suraski katta amaliy dasturlar bilan ishlashda unumdorligini oshirish va PHP kodli bazasi modulligini oshirish maqsadida PHP yadrosini qayta ishlashga kirishdilar. Bunday Amaliy dasturlar yaratish PHP 3.0 da mumkin edi, lekin PHP 3.0 murakkab kompleksli amaliy dasturlarga xizmat qilish uchun yaratilmagan edi.

Yangi mashina, 'Zend Engine' (yaratuvchilar nomlari asosida - Zeev va Andi), bu masalalarni muvaffaqiyatli xal qildi va 1999 o'rtasida paydo bo'ldi. Bu mashinaga asoslangan va ko'pchilik Yangi imkoniyatlarga ega bo'lgan PHP 4.0, rasmiy ravishda 2000 yil mayida, PHP 3.0 dan ikki yil keyin chiqarildi.

Ancha oshgan unumdorlikdan tashqari bu versiyada PHP 4.0 quyidagi imkoniyatlarni kiritdi katta sondagi Web-serverlar, HTTP-sessiyalarni qo'llash, chiqarishni bferlash, foydalanuvchi kiritishi bilan xavfsiz ishlash usullari va tilning turli Yangi konstruktsiyalari.

PHP 4 xozirda PHPning oxirgi versiyasidir. Zend Engineni PHP 5.0 ga integratsiya qilish uchun yaxshilash va modifikatsiya qilish ustida ish boshlangan.

Xozirgi kunda PHP yuz minglab dasturchilar tomonidan foydalanadi va bir necha million saytlar uni o'rnatilgani haqida ma'lumot beradilar, bu esa Internet domenlarning 20% dan ortiqdir.

PHP yaratuvchilari komandasi o'nlab dasturchilardan hamda, PHP bilan bog'liq PEAR va xujjatlash loyihalari kabi loyihalar ustida ishlovchilardan iborat.

PHP 4 xozirda PHPning oxirgi versiyasidir. Zend Engineni PHP 5.0 ga integratsiya qilish uchun yaxshilash va modifikatsiya qilish ustida ish boshlangan.

Xozirgi kunda PHP yuz minglab dasturchilar tomonidan foydalanadi va bir necha million saytlar uni o'rnatilgani haqida ma'lumot beradilar, bu esa Internet domenlarning 20% dan ortiqdir. PHP yaratuvchilari komandasi o'nlab dasturchilardan hamda, PHP bilan bog'liq PEAR va xujjatlash loyihalari kabi loyihalar ustida ishlovchilardan iborat.

PHP dasturlari

PHP dasturlari ikki usulda bajarilishi mumkin: Web-server tomonidan ssenariy ilovasi va konsol dasturi sifatida.

Bizning maqsadimiz web ilovalarni dasturlash bo'lgani uchun asosan birinchi usulni ko'ramiz.

PHP odatda Internet bilan bog'liq dasturlar yaratish uchun ishlatiladi. Lekin PHP dan komanda satrlar interpretatori, asosan *nix tizimlarda foydalanish mumkin. Oxirgisi CORBA va COM interfeyslar hamda PHP-GTK kengaytmasi yordamida mumkin. Bu xolda quyidagi masalalarni yechish mumkin:

Interaktiv komanda qatorlari yordamida ilovalar yaratish;

Kross-platformali GUI ilovalarni PHP-GTK bibliotekasi yordamida yaratish;

Windows va Linux uchun ba'zi masalalarni avtomatizatsiya qilish.

Serverga browserning murojati qilishida yordamida php-ssenariylari bajarilishini ko'rib chiqamiz. Avval browser .php kengaytmali sahifani so'raydi, so'ngra web-server dasturni PHP mashinadan o'tkazadi va natijani html-kod shaklida qaytaradi. Agar standart HTML sahifani olib, kengaytmasini .php ga o'zgartirilsa va PHP mashinadan o'tkazilsa, foydalanuvchiga o'zgartirmasdan qaytaradi. Bu faylga PHP komandani qo'shish uchun, PHP komandalarni maxsus

teglar ichiga olish kerak. Bu teglarning 4 xil shakli mavjud bo‘lib, ixtiyoriysidan foydalanish mumkin:

XML qayta ishlash instruktsiyasi:

```
<?php
```

```
...
```

```
?>
```

SGML qayta ishlash instruktsiyasi:

```
<?
```

```
...
```

```
?>
```

HTML stsenariylari qayta ishlash instruktsiyasi:

```
<script language = "php">
```

```
...
```

```
</script>
```

ASP uslubidagi instruktsiya:

```
<%
```

```
...
```

```
%>
```

Biz XML yoki SGML uslubiga rioya qilamiz.

Xususan biror blok ichida PHPdan chiqish mumkin, faqat keyinchalik yana uning ichiga kirib kodni tugatish sharti bilan, quyidagi konstruktsiya mumkin:

```
<?
```

```
if(6<3){
```

```
echo("<p>Hello, world!<p>");
```

```
?>
```

```
<p>Hello!</p>
```

```
// bu qator PHP kodi sifatida qaralmaydi
```

```
// va kod bloki bajarilayotgan bo‘lsa chiqariladi
```

```
<?
```

```
echo("<p>Salom, dunyo!<p>");
```

```
}  
?>
```

PHP da echo komandasi web – sahifalarda uchraydigan har qanday ma'lumotni (matn, HTML ajratuvchi simvoli, son) chiqarish uchun qo'llanadi. Uning ma'nosi misolda ko'rsatilgan.

Izoxlar

PHP tilida izoxlarni joylash uchun bir necha usullar mavjud. Eng soddasi ikkilik slesh (//) dan foydalanish, shundan so'ng PHP satrlar oxirigacha yozilganni o'tkazib yuboradi. Bundan tashqari S (/*...*/) uslubidagi ko'p qatorli izoxlardan foydalanish mumkin. Bir qatorli izoxlar uchun (#) simvoldan foydalanish qulay.(UNIX script tillaridagi izox).

```
<php  
echo("<p>Salom</p>"); // izox  
echo("<p> Salom </p>"); # izox  
/*  
bu ham izox  
*/  
?>
```

Shuni esdan chiqarmaslik lozimki PHP uslubi izoxlari faqat PHP chegaranishlari orasida ta'sir qiladi. Agar PHP bu izoxlar simvollarini chegaranishlari tashqarisida uchratsa, ularni boshqa matnga o'xshab, html-sahifaga joylashtiradi.

Masalan:

```
<php  
echo("<p> Salom </p>"); // normal izox  
?>  
  
// bu izox brouzerda ko'rinadi.  
  
<!-- HTML izoxi.
```

Bu izox HTML kodda ko'rinadi, brouzerda emas -->

Izoxlarni faqat operator oxiriga emas, quyidagicha joylash ham mumkin:

```
<?
$a = " Salom, dunyo";
echo strstr($a,"S");
// bu funktsiyani keyinchalik qarab chiqamiz
?>
```

O‘zgaruvchilar va konstantalar

RNR da o‘zgaruvchilar dollar (\$) belgisidan boshlanadi. Bu simvoldan ixtiyoriy sondagi harf, raqam va ostiga chizio‘ simvollari kelishi mumkin, lekin birinchi simvol albatta harf bo‘lishi kerak. Shuni esda tutish kerakki, RNRda o‘zgaruvchilarning nomlari kalit so‘zlardan farqli registrga bog‘liqdir.

RNR da o‘zgaruvchilarni ta’riflaganda oshkora tipini ko‘rsatish shart emas va dastur davomida itta o‘zgaruvchi har xil tiplarga ega bo‘lishi mumkin.

O‘zgaruvchi unga qiymat berilganda initsializatsiya qilinadi va dastur bajarilguncha mavjud bo‘ladi. Ya’ni web-sahifa xolida to so‘rov tugamaguncha.

Tashqi o‘zgaruvchilar

Klient so‘rovi veb-server tomonidan taxlil qilinib, RNR mashinaga uzatilgandan so‘ng, u so‘rovga tegishli ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan va bajarish davomida murojaat qilish mumkin bo‘lgan bir necha o‘zgaruvchilarni yaratadi. Oldin RNR sizni tizimingiz atrof muxit o‘zgaruvchilarini oladi vash u nomdagi va shu qiymatdagi RNR stsenariysi atrofidagi o‘zgaruvchilarni yaratadi, toki servedagi stsenariylarga klient tizimi xususiyatlari bilan ishlash mumkin bo‘lsin. Bu o‘zgaruvchilar \$HTTP_ENV_VARS assotsiativ massivga joylashtiriladi.

Tabiiyki \$HTTP_ENV_VARS massivi o‘zgaruvchilari tizimga bog‘liqdir (chunki ular aslida atrof muxit o‘zgaruvchilaridir). Atrof muxito‘zgaruvchilari qiymatlarini sizni mashinangiz uchun env (Unix) yoki set (Windows) komandasi yordamida ko‘rishingiz mumkin.

So‘ngra RNR u GET-o‘zgaruvchilarning guruxini yaratadi. Ular so‘rov satrini taxlil qilishda yaratiladi. So‘rov satri \$QUERY_STRING o‘zgaruvchida saqlanadi va so‘ralgan URL dagi "?" simvoldan keyingi informatsiyadan iborat. RNR so‘rov satrini & simvollari bo‘yicha aloxida elementlarga ajratadi, va har bir elementda

"=" belgisini qidiradi. Agar "=" belgisi topilgan bo'lsa, tenglik chap tomonidagi simvollaridan iborat o'zgaruvchi yaratadi. Quyidagi formani ko'ramiz:

```
<form action = "http://localhost/PHP/test.php" method="get">
```

```
HDD: <input type="text" name="HDD"/> <br>
```

```
CDROM: <input type="text" name="CDROM"/> <br>
```

```
<input type="submit"/>
```

Конец формы

Agar siz bu formada HDD qatorda "Maxtor", CDROM qatorda "Nec" tersangiz, quyidagi so'rov shaklini xosil qiladi:

```
http://localhost/PHP/test.php?HDD=Maxtor&CDROM=Nec
```

Bizning misolimizda RNR quyidagi o'zgaruvchilarni yaratadi:
\$HDD = "Maxtor" va \$CDROM = "Nec".

Siz o'zingizni scriptingizdagi (bizda – test.php) bu o'zgaruvchilar Bilan oddiy o'zgaruvchilar bilan ishlagandek ishlashingiz mumkin. Bizning misolimizda ular ekranga chiqariladi:

```
<?
```

```
echo("<p>HDD is $HDD</p>");
```

```
echo("<p>CDROM is $CDROM</p>");
```

```
?>
```

Agar sahifa so'rovi POST usuli yordamida bajarilsa, POST-o'zgaruvchilarning guruxi yaratilib, interpretatsiya qilinadi va \$HTTP_POST_VARS massivga joylashtiriladi.

O'zgarmlar va operatorlar. ma'lumotlar tiplari

Konstantalar RNR da define() funktsiyasi yordamida e'lon qilinadi:

```
define(CONSTANT, value)
```

Bu funktsiya birinchi parametri – konstant nomi, ikkinchisi – uning qiymati. Konstantadan foydalanilganda nomi bo'yicha ilova qilinadi:

```
<?
```

```
define(CONSTANT1,15);
```

```
define(CONSTANT2,"\x20"); // kod probela
```

```
define(CONSTANT3,"Hello");
echo(CONSTANT1);
echo(CONSTANT2);
echo(CONSTANT3);
?>
```

Odatga ko‘ra konstantalar nomlari yuqori registr harflari bilan yoziladi. Bu faqat odat bo‘lsa ham unga rioya qilishni maslaxat beramiz, chunki yaxshi odatlarga rioya qilmaydigan dasturchilardan yomon dasturchilar chiqadi. Konstantalar aniqlanganligini defined() funktsiyasi yordamida tekshirish mumkin:

```
<?
define(CONSTANT,"Hello");
if(defined("CONSTANT"))
{ echo("<p>CONSTANT is defined</p>"); }
?>
```

RNR da ma’lumotlar tiplari. Tiplarni o‘zgartirish

Yuqorida aytilganidek PHP tilida bitta o‘zgaruvchini dastur bajarilishdavamida satr yoki son sifatida ishlatish mumkin. Shu bilan birga PHP tilida o‘zgaruvchilar bilan ishlanganda oshkor ko‘rsatilishi musmkin bo‘lgan asosiy ma’lumotlar tiplari to‘plami mavjud:

```
integer;
string;
boolean;
double;
array;
object;
```

RNR o‘zgaruvchiga tayinlagan tipni qaytaruvchi gettype() funktsiyasi mavjud:

```
<?
$var = "5";
$var1 = 5;
```



```
echo(gettype($var));  
echo "<br>";  
echo(gettype($var1));  
?>
```

Birinchi xolda RNR string qaytaradi, ikkinchi xolda integer.

Tipni oshkora oʻrnatuvchi settype() funksiyasi mavjuddir:

```
<?  
$var = "5";  
echo(gettype($var));  
settype($var,integer);  
echo "<br>";  
echo(gettype($var));  
?>
```

Kodning bu fragmentini bajarish, avvalgisini bajarish Bilan bir xil natijaga olib keladi.

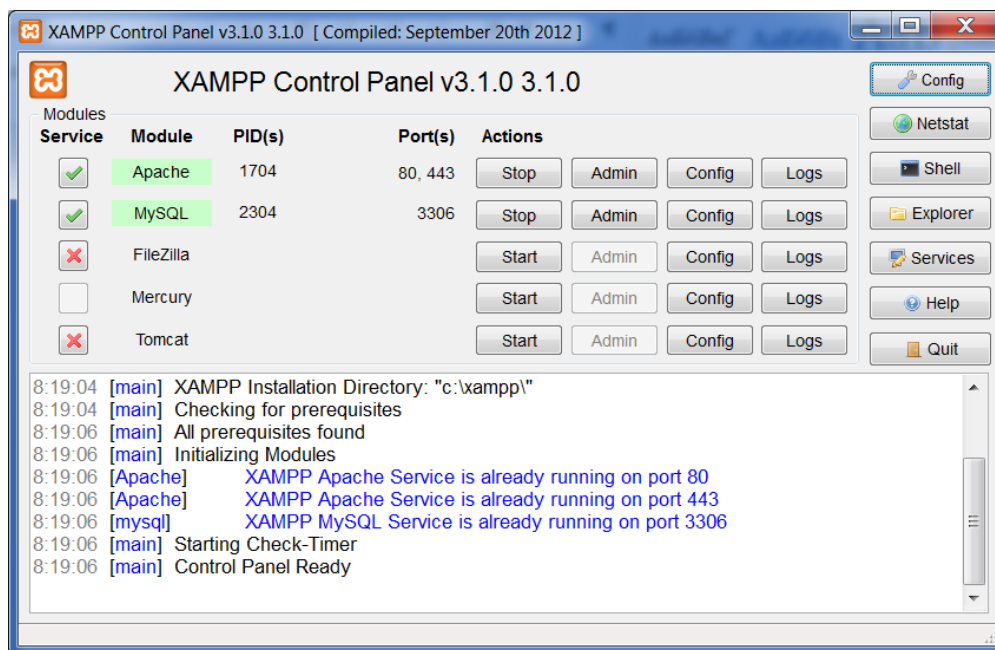
RNR tilida settype() funksiyasidan tashqari tipni oʻzgartirish operatoridan foydalanish mumkin. Tipni oʻzgartirish qavslarga olingan Yangi tipni koʻrsatish orqali bajariladi:

```
$var = (int)$var;  
RNR quyidagi kodni bajarish natijasida, integer qaytaradi:  
<?  
$var = "5"; // string tip  
$var = (int)$var; // int ga oʻzgartiramiz  
echo(gettype($var));  
?>
```

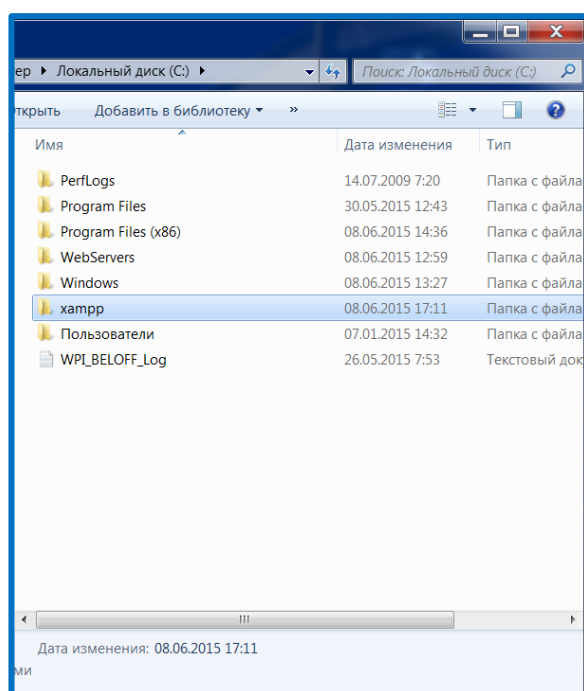
2.2. WordPress dasturiy platformasini o'rnatish

Web sayt yaratishda WordPress dasturiy platformasidan foydalanish uchun XAMPP dasturi o'rnatilgan bo'lishi va albatta birorta brauzer dasturlari o'rnatilgan bo'lishi talab qilinadi.

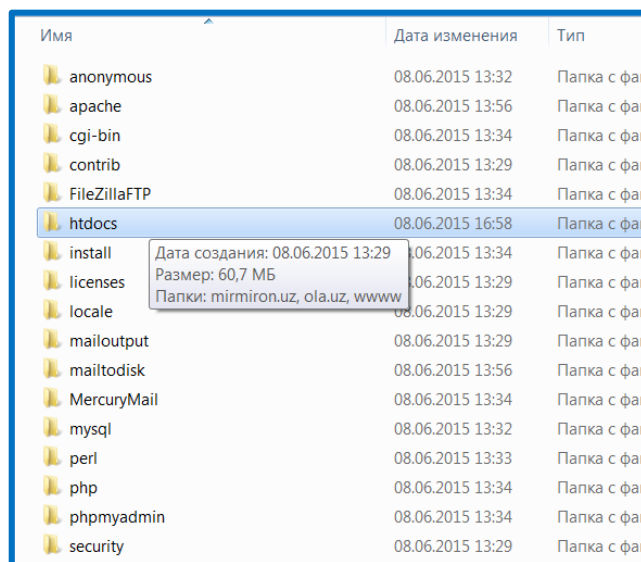
XAMPP boshqaruv panelining ko'rinishi qo'yidagicha.

WordPressni o'rnatish uchun birinchi o'rinda local disk (c:)dagi xampp papkasining ichiga kiramiz.

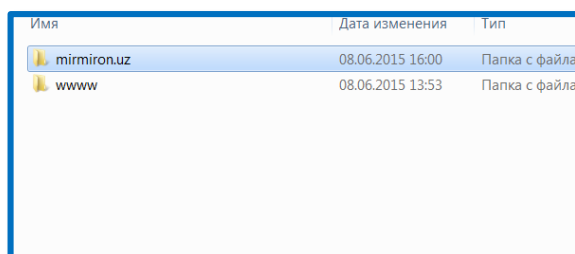

Xampp papkasining ichidagi htdocs papkasiga kiriladi.

Имя	Дата изменения	Тип
anonymous	08.06.2015 13:32	Папка с файлами
apache	08.06.2015 13:56	Папка с файлами
cgi-bin	08.06.2015 13:34	Папка с файлами
contrib	08.06.2015 13:29	Папка с файлами
FileZillaFTP	08.06.2015 13:34	Папка с файлами
htdocs	08.06.2015 16:58	Папка с файлами
install	08.06.2015 13:34	Папка с файлами
licenses	08.06.2015 13:29	Папка с файлами
locale	08.06.2015 13:29	Папка с файлами
mailoutput	08.06.2015 13:29	Папка с файлами
mailtodisk	08.06.2015 13:56	Папка с файлами
MercuryMail	08.06.2015 13:34	Папка с файлами
mysql	08.06.2015 13:32	Папка с файлами
perl	08.06.2015 13:33	Папка с файлами
php	08.06.2015 13:34	Папка с файлами
phpmyadmin	08.06.2015 13:34	Папка с файлами
security	08.06.2015 13:29	Папка с файлами

htdocs papkasining ichiga yaratmoqchi bo'lgan saytimiz nomi bilan papka yaratamiz va WordPress papkasini shu papkaning ichiga ko'chirib o'tkazamiz.

Имя	Дата изменения	Тип
mirmiron.uz	08.06.2015 16:00	Папка с файлами
www	08.06.2015 13:53	Папка с файлами

WordPress bugungi kunda eng ko'p tarqalgan dasturiy platformalardan biri bo'lib, uning uchun shunchlik ko'p qo'shimcha modullar yaratilganki, ular yordamida o'zimizning saytimizga deyarli ixtiyoriy funktsionallikni berishimiz mumkin. Bu dizaynga ham tegishli bo'lib, uni o'zgartirish uchun ham juda ko'p shablonlar va mavzular(tema) mavjud.

Wordpress web dasturlash uchun yaratilgan.

Web dasturlashning ikki taraflama:

- 1.Kodning ishlatilishi.
- 2.Foydalanuvchi uchun server.

Mijoz uchun dasturiy ta'minotlardan HTML, CSS, JAVA Script kirsa, server uchun esa ASP, JAVA, PHP kiradi. Shundan kelib chiqqan holda, Wordpress dasturiy ta'minotida ishlash uchun PHP va MySQL web serverlari kerak bo'ladi.

Shunga qaramasdan odatda, Wordpress dasturiy ta'minoti o'zimizning kompyuterimizga tayyor kodli paketi bilan olib, sozlab (ustanovka) qilish lozim.

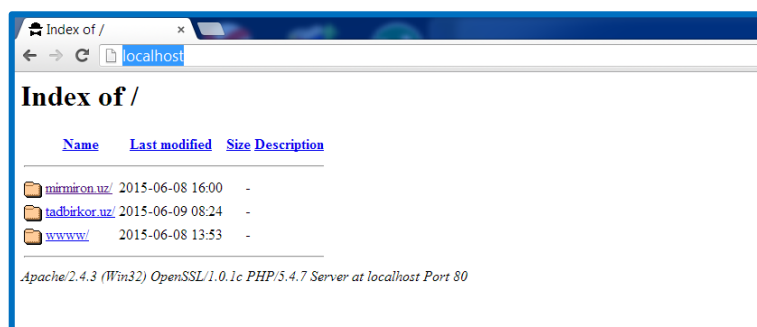
Wordpress dasturiy ta'minotida xotirada saqlash operatsiyasi juda oddiy yo'l bilan amalga oshiriladi. Shu vaqtning o'zida boshqa funksiyalar uchun ham keng qulayliklar yaratadi. Nihoyat, dasturlash bilan tanish bo'lmagan odamlar ham bu sistemani to'liq boshqarishi mumkin. O'zini vaqtini yopiq kodlarda ishlash uchun sarflamaydi.

Wordpress bu oddiy dasturlash ta'minoti emas. Wordpressdagi guruh o'zining ichiga yaratuvchilar, dizaynerlar, sistema boshqaruvchilar, tarjimonlar, koperayterlar va eng asosiysi oddiy foydalanuvchilarni o'z ichiga oladi.

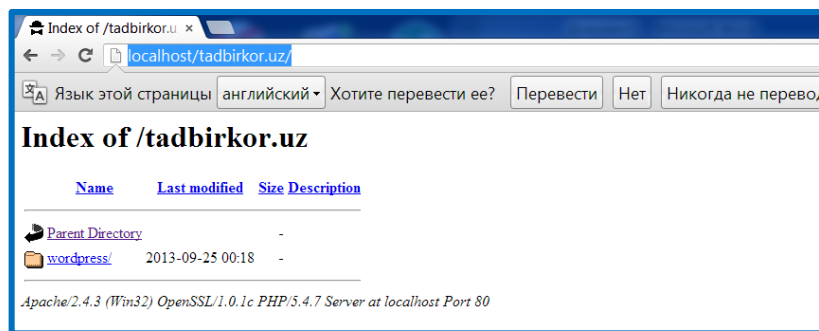
Foydalanuvchilar uchun zamonaviy xavfsizlik moduli. Biror mavzuga oid ma'lumotlarni o'zimiz joylashtirishimiz mumkin (avtor sifatida). Umumiy sozlovchi sxemalar ichiga chap, o'ng, markaziy menyu bloklari ham kiradi va qulay sharoit yaratib beradi. Brauzer yordamida rasm yuklab olish, o'zimizning shaxsiy kutubxonamizga (biblioteka) va keyinchalik qo'llanilishida ham saytning xohlagan joyidan yuklab olishimiz mumkin.

Wordpress dasturiy ta'minoti Windowsdan tashqari Linux, FreeBSD, MacOS, Solaris, AIX, SCO, WinNT, Win2K bilan ham ishlaydi. Sahifalar ochilishi chegaralanmagan. Har bir sahifa uchun o'zining nomlanishi va kalit so'zlarini yozish mumkin. Bu esa dasturiy ta'minotni reytingini oshirish uchun va qidiruv sistemasini yaxshilash uchun ishlatiladi. Yangiliklar, qo'shimcha imtiyoz juda oson holda boshqariladi va redaksiya (xatolarni to'g'irlash, tuzatish kiritish) qilinadi.

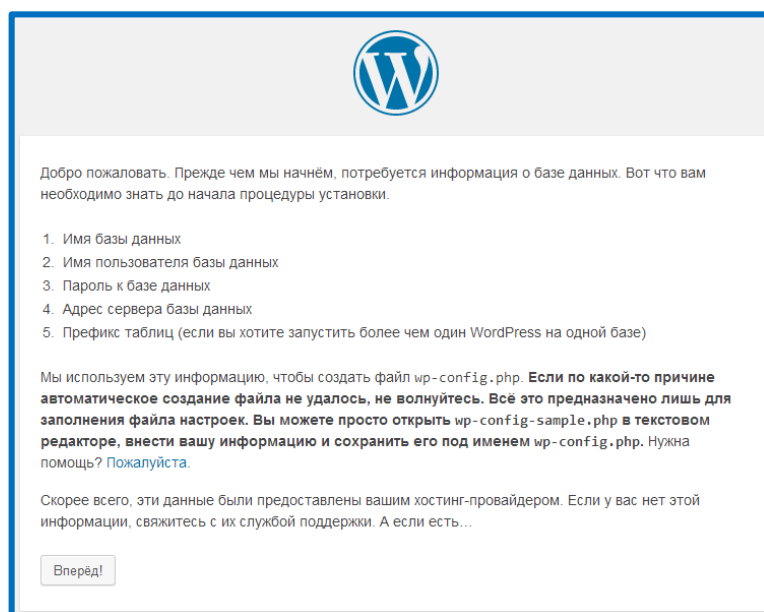
Ixtiyoriy brauzerning manzillar qatoriga localhost so'zini yozamiz natijada quyidagi oynadagi ko'rinish hosil bo'ladi.

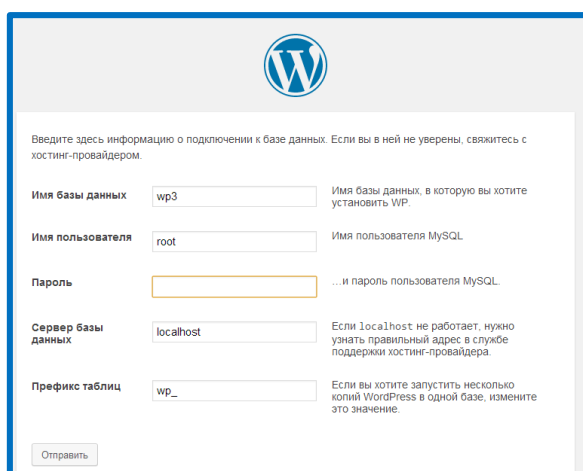
Ko'rsatilgan papkalardan o'zimiz uchun kerakli bo'lgan papkani tanlaymiz shu papkaning ichida wordpress papkasini joylashtirganmiz.

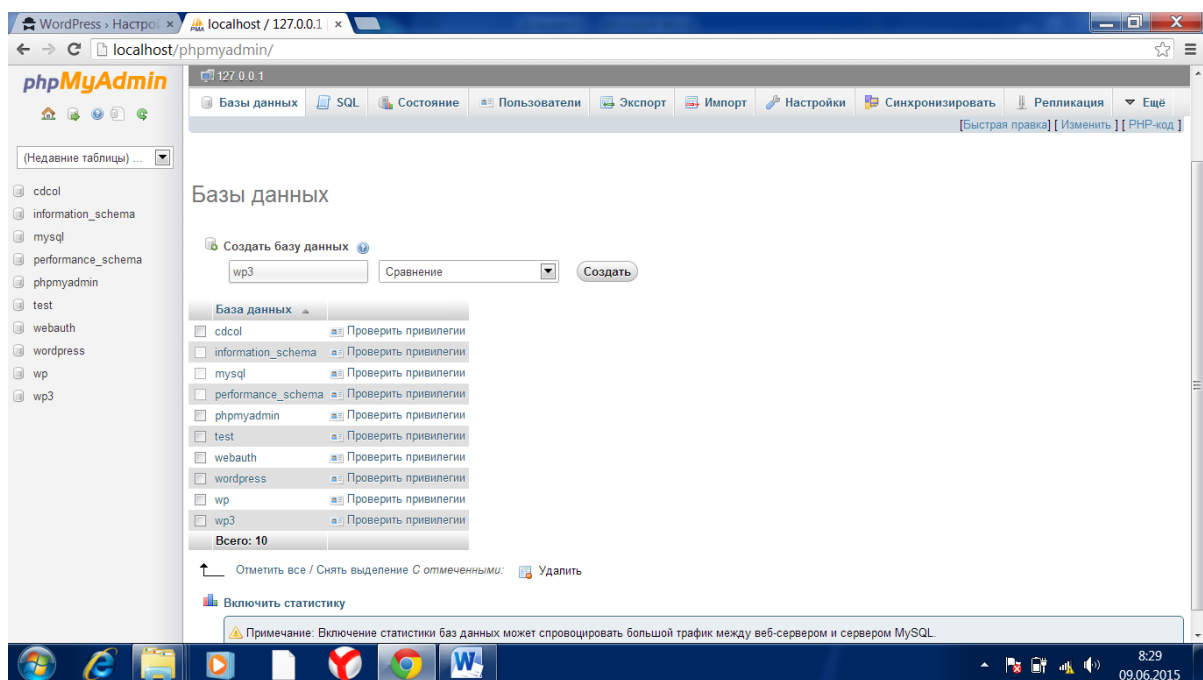
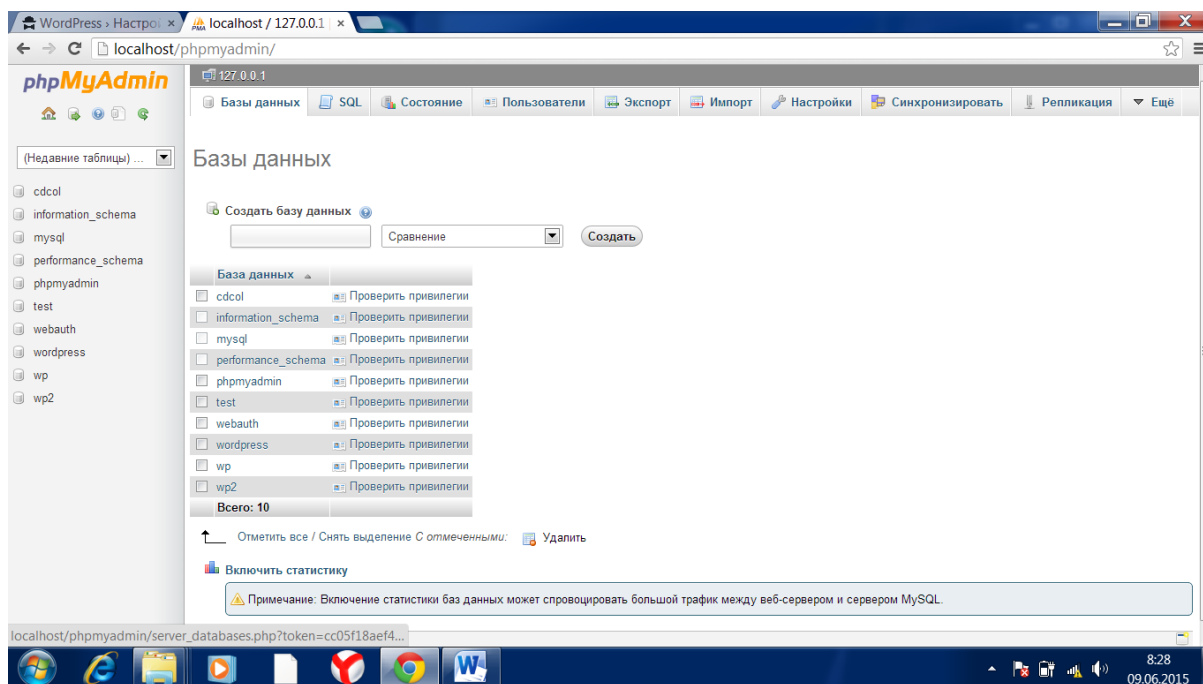
Natijada wordpressni o'rnatish jarayoni boshlanadi va quyidagi ogohlantirish sahifasi ochiladi.

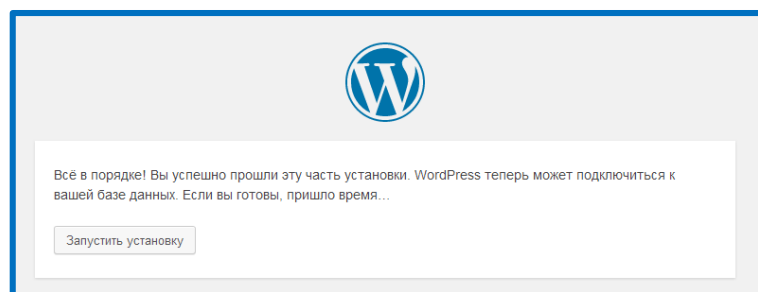
Keyingi sahifada ma'lumotlar bazasining nomi, foydalanuvchi nomi, foydalanuvchi parol, ma'lumotlar bazasi serverining nomi, jadval prefiksi kiritiladi.

Ma'lumotlar bazasiga bo'g'lanish uchun mo'ljallangan ma'lumotlar kiritilganidan so'ng jo'natish tugmasini bosishdan oldin localhost/phpmyadmin/manziliga kirib yangi ma'lumotlar bazasini yaratib olishimiz kerak bo'ladi.

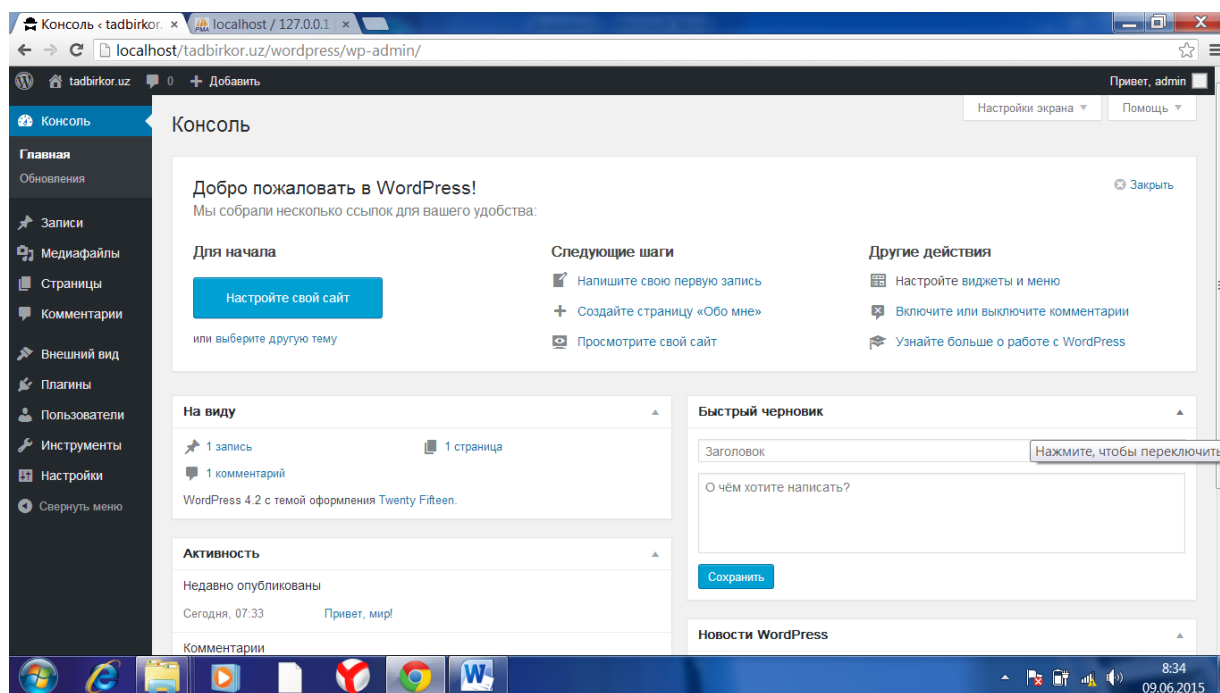

Ma'lumotlar bazasi yaratib olingandan so'ng ma'lumotlar bazasiga bo'g'lanish uchun mo'ljallangan ma'lumotlar kiritilgan sahifadan jo'natish tugmasi bosiladi. Natijada o'rnatish ishga tushiriladi.

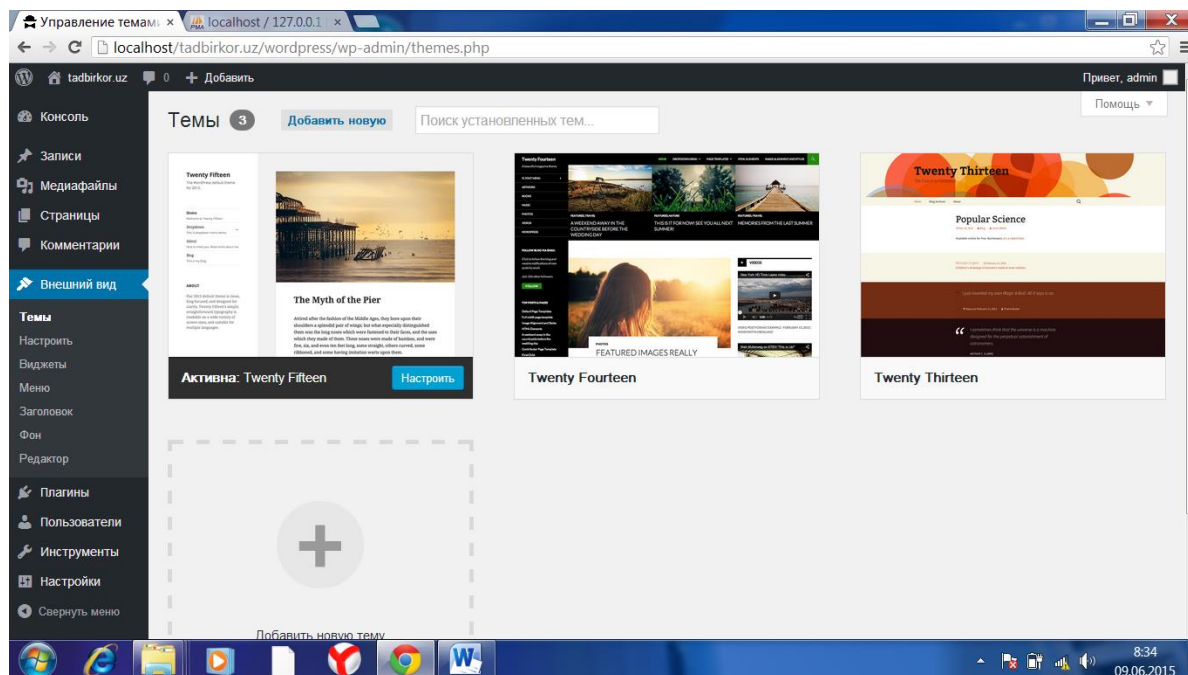

WordPressni oʻrnatish tugmasini bosgandan soʻng dastur oʻrnatiladi va foydalanuvchi nomini va parolini kiritish uchun moʻljallangan oyna ochiladi.

Natijada WordPress ishchi sahifasi ochiladi.

Bu sahifaning tashqi ko'rinish bo'limidan o'zimizga yoqqan va yaratilayotgan sahifa mavzusiga mos keladigan sahifani tanlashimiz mumkin bo'ladi.

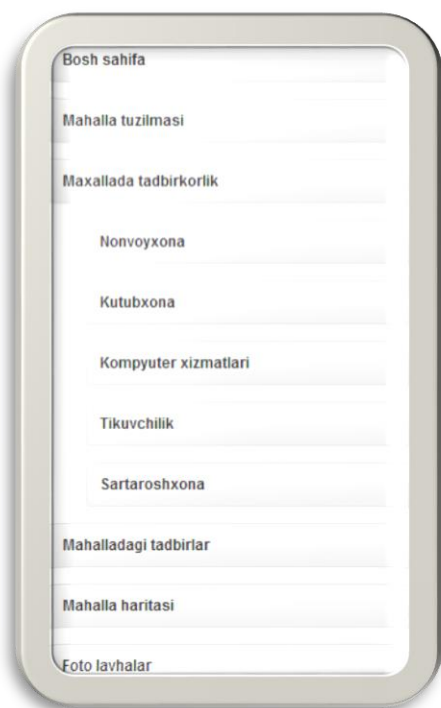

III BOB. Mirmiron maxallasida tadbirkorlikni rivojlantirishni integratsion tizimini dinamik web saytini yaratish.

3.1. Mirmiron maxallasida tadbirkorlikni rivojlantirishni integratsion tizimi web saytining mantiqiy tuzilishi.

Men bu web saytni WordPress dasturiy platformasi yordamida yaratdim. WordPress asosida tashkil etilgan saytning ko'rinishi unga o'rnatilgan tema, shablon, dizaynga bog'liq. WordPress sayt yangi o'rnatilganda u bilan birga "Twenty Fourteen" shabloni ham o'rnatiladi. Bu shablonning o'zi ham ancha chiroyli, ishlatish uchun qulay va toza. Ammo, men WordPress uchun boshqa sahblonni o'rnatdim, buni, internetdan WordPress sahblonlarini qidirish orqali amalga oshirdim. WordPress uchun bepul shablonlar internetda ko'plab topiladi. Lekin men ko'rinishi menga yoqqanligi sababli Hosting Review deb nomlangan temani tanlab oldim va uni o'rnatdim.

Yaratilgan sayt oltita menyu bo'limlaridan va bir nechta ost menyulardan tashkil topgan. Ular quyidagilar:

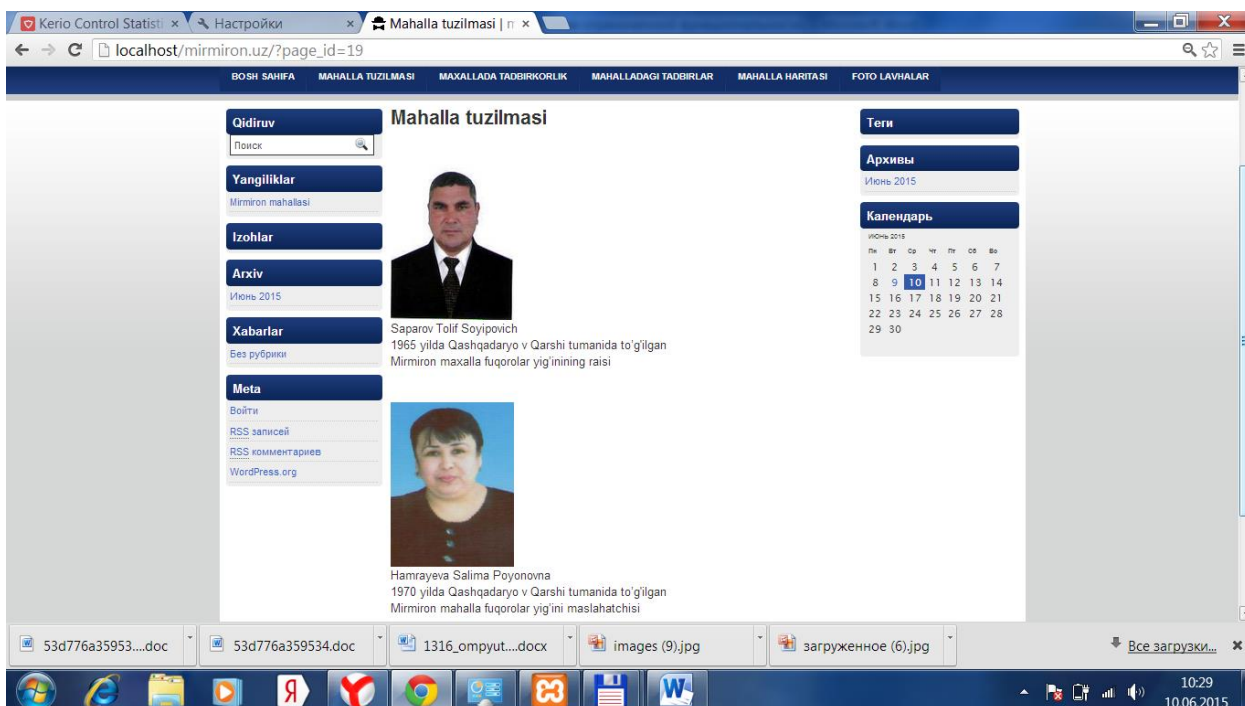
Saytda mahallada tadbirkorlik faoliyatiga ko'proq e'tibor qaratilganligi sababli [|Mahallada tadbirkorlik|](#) menyu bo'lumi quyidagi ostmenyulardan tashkil topgan:

- Nonvoyxona;
- Kutubxona;
- Kompyuter xizmatlari;
- Tikuvchilik
- Sartaroshxona

Yaratilgan web saytning bosh sahifasida Mirmiron mahallasi haqida ma'lumotlar va mahallaga kirish joyining rasmi keltirilgan.

Mahalla tuzilmasi menyu bo'lumida mahalla faollari haqida ma'lumotlar va ularning rasmlari keltirilgan.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar natijasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, oilaviy biznesni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilayotgani o‘zining yuksak samaralarini bermoqda. Jumladan, yangi ish o‘rinlari yaratish, oilalarning barqaror daromad manbalarini shakllantirish va farovonligini oshirishda mazkur tarmoqlar muhim omilga aylanmoqda. Tadbirkorlik, ishbilarmonlik va mehnatsevarlik xalqimizning eng go‘zal fazilatlaridandir. Mahallada tadbirkorlik menyu bo‘limi orqali mahalladagi tadbirkorlik ishlari haqida ma‘lumotga ega bo‘lish mumkin.

Nonvoyxona faoliyatidan lavhalar:

Sartaroshxona faoliyatidan lavhalar:

Tikuvchilik ustaxonasidan foto lavhalar:

Mahallada tadbirlar menyu bo'limi orqali mahallada tashkil e'tilayotgan tadbirlar haqida ma'lumotga ega bo'lish mumkin.

Maxalla xaritasi menyu bo'limidan maxallaning joylashish manzili haqida ma'lumotga ega bo'lish mumkin.

3.2. Saytni yaratishda foydalanilgan dastur kodlari.

Saytni yaratishda foydalanilgan dastur kodlarining ko'rinishi quyidagicha.

```
<!DOCTYPE html PUBLIC "-//W3C//DTD XHTML 1.0 Transitional//EN"
"http://www.w3.org/TR/xhtml1/DTD/xhtml1-transitional.dtd"> <html
xmlns="http://www.w3.org/1999/xhtml" lang="ru-RU">
  <head profile="http://gmpg.org/xfn/11">
    <meta http-equiv="Content-Type" content="text/html; charset=UTF-8" />
    <title> Maxallada tadbirkorlik | mirmiron.uz</title>
    <link rel="stylesheet" href="http://localhost/mirmiron.uz/wp-
content/themes/hostingreview/css/screen.css" type="text/css" media="screen,
projection" />
    <link rel="stylesheet" href="http://localhost/mirmiron.uz/wp-
content/themes/hostingreview/css/print.css" type="text/css" media="print" />
    <!--[if IE]> <link rel="stylesheet" href="http://localhost/mirmiron.uz/wp-
content/themes/hostingreview/css/ie.css" type="text/css" media="screen,
projection"> <![endif]-->
    <link rel="stylesheet" href="http://localhost/mirmiron.uz/wp-
content/themes/hostingreview/style.css" type="text/css" media="screen" />
    <!--[if IE 6]>
      <script src="http://localhost/mirmiron.uz/wp-
content/themes/hostingreview/js/pngfix.js"> </script>
    <![endif]-->
    <link rel="alternate" type="application/rss+xml" title="mirmiron.uz RSS
Feed" href="http://localhost/mirmiron.uz/?feed=rss2" />
    <link rel="alternate" type="application/atom+xml" title="mirmiron.uz Atom
Feed" href="http://localhost/mirmiron.uz/?feed=atom" />
    <link rel="pingback" href="http://localhost/mirmiron.uz/xmlrpc.php" />
```

```

<script src="http://localhost/mirmiron.uz/wp-
content/themes/hostingreview/menu/mootools-1.2.5-core-yc.js"
type="text/javascript"> </script>

<link rel="stylesheet" href="http://localhost/mirmiron.uz/wp-
content/themes/hostingreview/menu/MenuMatic.css" type="text/css"
media="screen" charset="utf-8" />

<!--[if lt IE 7]>

<link rel="stylesheet" href="http://localhost/mirmiron.uz/wp-
content/themes/hostingreview/menu/MenuMatic-ie6.css" type="text/css"
media="screen" charset="utf-8" />

<![endif]-->

<!-- Load the MenuMatic Class -->

<script src="http://localhost/mirmiron.uz/wp-
content/themes/hostingreview/menu/MenuMatic_0.68.3.js" type="text/javascript"
charset="utf-8"> </script>

<link rel="alternate" type="application/rss+xml" title="mirmiron.uz &raquo;
Лента комментариев к &laquo;Maxallada tadbirkorlik&raquo;"
href="http://localhost/mirmiron.uz/?feed=rss2&#038;page_id=17" />

<link rel="EditURI" type="application/rsd+xml" title="RSD"
href="http://localhost/mirmiron.uz/xmlrpc.php?rsd" />

<link rel="wlwmanifest" type="application/wlwmanifest+xml"
href="http://localhost/mirmiron.uz/wp-includes/wlwmanifest.xml" />

<link rel='prev' title='Maxalla tarixi'
href='http://localhost/mirmiron.uz/?page_id=14' />

<link rel='next' title='Mahalla tuzilmasi'
href='http://localhost/mirmiron.uz/?page_id=19' />

<meta name="generator" content="WordPress 3.5.1" />

<link rel='canonical' href='http://localhost/mirmiron.uz/?page_id=17' />

<style type="text/css">.recentcomments a{display:inline
!important;padding:0 !important;margin:0 !important;}</style>

```

```

</head>
<body>
<script type="text/javascript">
    window.addEvent('domready', function() {
        var myMenu = new MenuMatic();    });
</script>
<div id="wrapper">
<div id="wrapper-bg">
    <div id="outer-wrapper" class="outer-wrapper">
    <div class="outer">
        <div class="menu-links">
        <div id="pagemenucontainer">
        </div> </div>
        <div class="twit-rss rightsector">
        <div class="feedtwitter">
<a href="http://localhost/mirmiron.uz/?feed=rss2">  </a>
    </div>
    <div id="topsearch" >
<div id="search">
    <form method="get" id="searchform"
action="http://localhost/mirmiron.uz/">
    <input type="text" value="Поиск"
        name="s" id="s" onblur="if (this.value == '') {this.value = 'Поиск';}"
        onfocus="if (this.value == 'Поиск') {this.value = ' ';}" />
    <input type="image" src="http://localhost/mirmiron.uz/wp-
content/themes/hostingreview/images/search.gif" style="border:0; vertical-align:
top;" /> </form>
</div>

```



```

<div id="header" class="outer">
  <div class="header-part">
    <a href="http://localhost/mirmiron.uz">  </a>
  <div class="outer">
    <div id="navcontainer">
      <ul id="nav" class="menu"> <li id="menu-item-5" class="menu-item menu-
item-type-custom menu-item-object-custom menu-item-home menu-item-5"> <a
href="http://localhost/mirmiron.uz/">Bosh sahifa</a> </li>
      <li id="menu-item-25" class="menu-item menu-item-type-post_type menu-
item-object-page menu-item-25"> <a
href="http://localhost/mirmiron.uz/?page_id=19">Mahalla tuzilmasi</a> </li>
      <li id="menu-item-26" class="menu-item menu-item-type-post_type menu-
item-object-page current-menu-item page_item page-item-17 current_page_item
menu-item-26"> <a href="http://localhost/mirmiron.uz/?page_id=17">Maxallada
tadbirkorlik</a>
      <ul class="sub-menu">
        <li id="menu-item-45" class="menu-item menu-item-type-post_type menu-
item-object-page menu-item-45"> <a
href="http://localhost/mirmiron.uz/?page_id=43">Nonvoyxona</a> </li>
        <li id="menu-item-39" class="menu-item menu-item-type-post_type menu-
item-object-page menu-item-39"> <a
href="http://localhost/mirmiron.uz/?page_id=27">Kutubxona</a> </li>
        <li id="menu-item-69" class="menu-item menu-item-type-post_type menu-
item-object-page menu-item-69"> <a
href="http://localhost/mirmiron.uz/?page_id=68">Kompyuter xizmatlari</a> </li>
        <li id="menu-item-40" class="menu-item menu-item-type-post_type menu-
item-object-page menu-item-40"> <a
href="http://localhost/mirmiron.uz/?page_id=32">Tikuvchilik</a> </li>

```

```

        <li id="menu-item-46" class="menu-item menu-item-type-post_type menu-
item-object-page menu-item-46"> <a
href="http://localhost/mirmiron.uz/?page_id=41">Sartaroshxona</a> </li>
    </ul>
    </li>
    <li id="menu-item-24" class="menu-item menu-item-type-post_type menu-
item-object-page menu-item-24"> <a
href="http://localhost/mirmiron.uz/?page_id=20">Mahalladagi tadbirlar</a> </li>
        <li id="menu-item-48" class="menu-item menu-item-type-post_type menu-
item-object-page menu-item-48"> <a
href="http://localhost/mirmiron.uz/?page_id=47">Mahalla haritasi</a> </li>
        <li id="menu-item-53" class="menu-item menu-item-type-post_type menu-
item-object-page menu-item-53"> <a
href="http://localhost/mirmiron.uz/?page_id=52">Foto lavhalar</a> </li>
    </ul> </div>
</div> <div class="outer" id="contentwrap">
    <div class="sidecont">
        <div class="sidebar sidebar-left">
            <ul>
                <li id="search-2" class="widget widget_search"> <h2
class="widgettitle">Qidiruv</h2>
                <div id="search">
                    <form method="get" id="searchform"
action="http://localhost/mirmiron.uz/">
                        <input type="text" value="Поиск"
name="s" id="s" onblur="if (this.value == '') {this.value = 'Поиск'}"
onfocus="if (this.value == 'Поиск') {this.value = '');" />
                        <input type="image" src="http://localhost/mirmiron.uz/wp-
content/themes/hostingreview/images/search.gif" style="border:0; vertical-align:
top;" />

```

```

</form>
</div> </li>
<li id="recent-posts-2" class="widget widget_recent_entries">
<h2 class="widgettitle">Yangiliklar</h2>      <ul> <li>
  <a href="http://localhost/mirmiron.uz/?p=11" title="Mirmiron
mahallasi">Mirmiron mahallasi</a>
</li> </ul>
</li> <li id="recent-comments-2" class="widget widget_recent_comments">
<h2 class="widgettitle">Izohlar</h2> <ul id="recentcomments"> </ul> </li> <li
id="archives-2" class="widget widget_archive"> <h2
class="widgettitle">Arxiv</h2>
<ul>
  <li> <a href='http://localhost/mirmiron.uz/?m=201506' title='Июнь
2015'>Июнь 2015</a> </li>
</ul>
</li> <li id="categories-2" class="widget widget_categories"> <h2
class="widgettitle">Xabarlar</h2>      <ul>
  <li class="cat-item cat-item-1"> <a
href="http://localhost/mirmiron.uz/?cat=1" title="Просмотреть все записи в
рубрике &laquo;Без рубрики&raquo;">Без рубрики</a>
</li>
</ul>
</li> <li id="meta-2" class="widget widget_meta"> <h2
class="widgettitle">Meta</h2> <ul>
  <li> <a href="http://localhost/mirmiron.uz/wp-login.php">Войти</a> </li>
  <li> <a href="http://localhost/mirmiron.uz/?feed=rss2" title="Подпишитесь
на RSS-ленту этого сайта"> <abbr title="Really Simple
Syndication">RSS</abbr> записей</a> </li>

```

```

        <li> <a href="http://localhost/mirmiron.uz/?feed=comments-rss2"
title="Последние комментарии ко всем записям в RSS"> <abbr title="Really
Simple Syndication">RSS</abbr> комментариев</a> </li>

        <li> <a href="http://ru.wordpress.org/" title="Сайт работает на WordPress
&#8212; современной персональной платформе для
публикаций.">WordPress.org</a> </li>

    </ul></li>          </ul>

    </div>

</div> <div class="postcont">

    <div id="content">

        <div class="post" id="post-17">

            <h2 class="title">Maxallada tadbirkorlik</h2>

            <div class="entry">

                </div>

        <div class="sidecont rightsector">

            <div class="sidebar sidebar-right">

                <ul>

                    <li id="tag_cloud"> <h2>Теги</h2>

                        <div> </div>

                    <li> <h2>Архивы</h2>

                        <ul>

                            <li> <a href='http://localhost/mirmiron.uz/?m=201506' title='Июнь
2015'>Июнь 2015</a> </li>

                            <h2>Календарь</h2>

                            <table id="wp-calendar">

                                <caption>Июнь 2015</caption>

                                <thead>

                                    <tr>

                                        <th scope="col" title="Понедельник">Пн</th>

                                        <th scope="col" title="Вторник">Вт</th>

```

```

        <th scope="col" title="Среда">Ср</th>
        <th scope="col" title="Четверг">Чт</th>
        <th scope="col" title="Пятница">Пт</th>
        <th scope="col" title="Суббота">Сб</th>
        <th scope="col" title="Воскресенье">Вс</th>
    </tr>
</thead>
<tfoot>
<tr>
        <td colspan="3" id="prev" class="pad">&nbsp;</td>
        <td class="pad">&nbsp;</td>
        <td colspan="3" id="next" class="pad">&nbsp;</td>
    </tr>
</tfoot>

<tbody>
<tr> <td>1</td> <td>2</td> <td>3</td> <td>4</td> <td>5</td> <td>6</td>
<td>7</td>
    </tr> <tr>
        <td>8</td> <td> <a
href="http://localhost/mirmiron.uz/?m=20150609" title="Mirmiron
mahallasi">9</a> </td> <td id="today">10</td> <td>11</td> <td>12</td>
<td>13</td> <td>14</td>
    </tr>
<tr>
        <td>15</td> <td>16</td> <td>17</td> <td>18</td> <td>19</td>
<td>20</td> <td>21</td>
    </tr>
<tr>

```

```
<td>22</td> <td>23</td> <td>24</td> <td>25</td> <td>26</td>
<td>27</td> <td>28</td>
</tr>
<tr>
    <td>29</td> <td>30</td>
    <td class="pad" colspan="5">&nbsp;</td>
</tr>
</tbody>
</table>
</div>
</div>
<div class="outer">
    <div id="footer">Все права защищены &copy; 2015 <a href="/">
<strong>mirmiron.uz</strong> </a>.
    Mirmiron mahallasi</div>
    <div id="credits"> <noindex> </noindex> <a
href="http://www.mutoday.ru/novosti/intervyu/2009-ueyn-runi-10-let-na-vershine.html"> &raquo; Сайт Манчестер Юнайтед</a> </div>
</div>
</div>
</div>
</body>
</html>
```

IV BOB. Hayot faoliyati xavfsizligi.

Korxonalarda mehnat muhofazasini rejalashtirish

Ishlab chiqarishda mehnat sharoitini yaxshilash hamda sog'lom va xavfsiz ish sharoitini tashkil etish uchun birinchi navbatda mehnat muhofazasini yaxshilash bo'yicha rejali tadbirlar ishlab chiqish talab etiladi. Bu rejali tadbirlar Kasaba uyushmasi qo'mitasi bilan kelishilgan holda tuzilmog'i va zarur mablag'lar bilan ta'minlanmog'i zarur. Mehnat muhofazasini yaxshilash bo'yicha bajariladigan barcha ishlar bir yilga, besh yilga va kelajakka mo'ljallangan rejalar asosida amalga oshiriladi.

Mehnat muhofazasini yaxshilash bo'yicha tuziladigan bir yillik rejada ko'zda tutilgan tadbirlar ma'muriyat bilan kasaba uyushmasi qo'mitasi o'rtasida tuzilgan mehnat muhofazasi bo'yicha jamoa shartnomasida o'z ifodasini topadi. Jamoa shartnoma loyihasi yil boshida ishchilarning umumiy majlisida muhokamaga qo'yiladi va u ma'qullangach tashkilot ma'muriyati hamda kasaba uyushmasi qo'mitasi tomonidan tasdiqlanadi.

Mehnat muhofazasini yaxshilash bo'yicha tuziladigan tadbirlar asosan quyidagi bo'limlarni o'z ichiga olishi mumkin:

a) Ishlab chiqarishda baxtsiz hodisalarni oldini olish:

-barcha yangi qurilayotgan ob'yektlarni mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi masalalarini qamrab olgan ishlab chiqarish ishlari loyihasi bilan ta'minlash;

-ish joylarida ishlayotgan barcha mashina va mexanizmlarning sozligi va texnikaviy holati ustidan qat'iy nazorat qilib borish hamda ularni belgilangan vaqtlarda sinovdan o'tkazish;

-sodir bo'lgan baxtsiz hodisalar yana takrorlanmasligi uchun ularni tahlil qilib borish;

-xavfsizlik texnikasi holati ustidan uch bosqichli ma'muriy-jamoat nazoratini doimiy ravishda olib borish;

-xavfsiz mehnat sharoitini ta'minlaydigan yangi moslama va vositalar ishlab chiqish;

- elektr qurilmalari va jihozlarining yerga ulanganligini tekshirib borish;
- ishchilarni maxsus kiyim boshlar va shaxsiy himoya vositalari bilan ta'minlash, ulardan foydalanish darajasini nazorat qilib borish;
- ishchilar va injener-texnik xodimlarni xavfsizlik texnikasi bo'yicha qo'llanmalar bilan ta'minlab borish.

b) Ishlab chiqarishda kasallanishning oldini olish uchun:

- ish joylarida va dam olish xonalarida me'yoriy mikroiklim bo'lishini ta'minlash;
- ishchilar va xodimlarni ishga va ishdan avtobuslarda yoki shu maqsadlar uchun maxsus jihozlangan avtomobillardagina tashish;
- ishlab chiqarishda kasb kasalligini oldini olish bo'yicha kompleks tadbirlar ishlab chiqish;
- belgilangan ish turlari uchun tibbiy ko'riklarni tashkil qilish;
- ish joylari va dam olish xonalarining sanitariya holatini yaxshilash;
- loyiha asosida talab etiladigan ish joylari va binolarida shamollatish, shovqin va titrashni kamaytirish moslamalarini o'rnatish;
- maxsus kiyim boshlarni quritish, yuvinish xonalarini hamda issiq tsexlarda gaz suvlarini tashkil etish;
- belgilangan ish turlaridagi ishchilarni sut va boshqa profilaktik oziq-ovqatlar bilan ta'minlashni tashkil etish;

v) Mehnat sharoitlarini yaxshilash uchun:

- ishlab chiqarish madaniyatini yuksaltirish, ishlab chiqarishga yangi texnologiyalar va yangi texnikalarni joriy etish;
- xavfsizlik texnikasi holatini yaxshilashga yo'naltirilgan ratsionalizatorlik va ixtirochilik ishlarini keng yo'lga qo'yish;
- xavfsizlik texnikasi holatini yaxshilashga yo'naltirilgan musobaqalar tashkil etish;
- ish joylari, sanitar vagon-uychalar va boshqa ishlab chiqarish binolarini yangi zamonaviy shamollatish hamda isitish qurilmalari bilan jihozlash;

g) Mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi bo'yicha o'qitish hamda targ'ibot ishlarini olib borish uchun:

-barcha ishchilar va injener-texnik xodimlarni xavfsizlik texnikasi bo'yicha o'qitish, yo'riqnomalar o'tish va bilimlarini sinovdan o'tkazish;

-mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi bo'yicha maxsus xonalar tashkil etish;

- mehnat muhofazasi bo'yicha seminarlar tashkil etish;

- yangi joriy etilgan texnik vositalardan foydalanish bo'yicha yo'riqnoma va qo'llanmalar ishlab chiqish.

Yuqorida keltirilgan tadbirlar majmui korxonaning ishlab chiqarish sohasiga bog'liq holda kerakli qo'shimchalar bilan to'ldirilishi yoki o'zgartirilishi mumkin.

Ushbu tadbirlarni amalga oshirish uchun rejalashtirilgan mablag'larni quyidagi tartibda taqsimlash maqsadga muvofiq hisoblanadi: ishlab chiqarishda sodir bo'lgan baxtsiz hodisalarni oldini olish uchun – 40%; kasallanishni oldini olish uchun – 20%; mehnat sharoitini yaxshilash uchun – 30%; mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi bo'yicha o'qitish hamda targ'ibot ishlarini olib borish uchun – 10%. Korxona ma'muriyati kasaba uyushmasi qo'mitasi va yuqori tashkilotlarning roziligi bilan sarflanadigan mablag'larni bir guruh tadbirlardan ikkinchisiga o'tkazishi mumkin. Bu tadbirlar uchun ko'zda tutilgan mablag'larni boshqa tadbirlar uchun sarflash taqiqlanadi.

Mehnatni muhofaza qilishni moliyaviy ta'minlash davlat tomonidan, shuningdek mulk shaklidan qat'iy nazar jamoa birlashmalari, korxonalarning ixtiyoriy badallari hisobiga amalga oshiriladi.

Favqulodda vaziyatlar vaqtida xalq xo'jaligi ob'yektlarining barqaror ishlashini ta'minlash

Xalq xo'jalik ob'yektlarining (XXO) barqarorligi ularni FV larning xavfli va zararli omillari ta'siriga chidamliligi ya'ni, FVlar sharoitida rejalashtirilgan hajmda va nomenklaturada maxsulot ishlab chiqarish, ishchi va xizmatchilar hayot faoliyati xavfsizligini to'liq ta'minlash hamda ishlab chiqarishga zarar yetgan vaziyatlarda o'z ish qobiliyatini tiklashga moslashishi orqali baholanadi.

FV lar vaqtida ob'yektning barqaror ishlashiga tashkiliy, injener-texnik va boshqa tadbirlarni kompleks ravishda amalga oshirish natijasida erishiladi.

Ushbu tadbirlar birinchi navbatda ishchilar va xizmatchilarni himoyalashga qaratilgan bo'lishi kerak. Chunki inson resursi hamda XXOlarini FVlarning xavfli va zararli omillaridan himoyalamasdan turib, ularni barqaror ishlashini ta'minlab bo'lmaydi. Bundan tashqari, ob'yektdagi ishchilar va ob'yekt yaqinida yashovchi aholini hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashda FVlarning xavfli omillari ta'sirida yuzaga keluvchi ikkilamchi omillar sodir bo'lish xavfining oldini olishga qaratilgan tadbirlar ham muhim rol uynaydi. Ikkilamchi xavfli omillar, ichki va tashqi sabablar natijasida vujudga kelishi mumkin.

XXO larning FVlar vaqtida barqaror ishlashini ta'minlashga qaratilgan tadbirlar kompleksi ichidan asosiy ikkita quyidagi tadbirlar muhim rol o'ynaydi:

- FVlarda ishchi va xizmatchilar hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlash;
- ikkilamchi xavfli omillar hosil bo'lishini bartaraf etish.

FV vaqtida ishchi-xizmatchilarni himoyalash tadbirlari:

✳ texnologik jarayonlarda portlashga va yong'inga xavfli hamda zaharli va radiaktiv moddalar ishlatiladigan ish sharoitlarida ish rejimini to'g'ri tashkil etish;

✳ zaharlanish o'chog'ini bartaraf etishga qaratilgan ishlarni aniq bajarish yo'llari bo'yicha o'qitish;

✳ ob'yektdagi ishchi va xizmatchilar hamda ob'yekt yaqinidagi aholiga, ob'yektda hosil bo'lgan xaf to'g'risida xabar berishning lokal tizimini tashkillashtirish va uni doimiy tayyor vaziyatda saqlash.

FV larning xavfli va zararli omillari ta'sirida yuz beradigan yong'inlar, portlashlar, zaharli, radiaktiv moddalarni muhitga tarqalishi ikkilamchi omillar jumlasiga kiradi. Ma'lumki, me'yoriy ish sharoitida ob'yektning xavfsiz va halokatsiz ishlashini ta'minlashga qaratilgan qator tadbirlar amalga oshiriladi. Lyokin, bu omillar FVlar uchun yetarli hisoblanmaydi. Shu sababli, FVlarning ikkilamchi omillaridan himoyalashga qaratilgan qo'shimcha quyidagi tadbirlarni ham amalga oshirish talab etiladi:

◆ saqlanadigan portlashga, yong‘inga xavfli va zaharli moddalar zahirasini minimum darajagacha kamaytirish;

◆ saqlash omborxonalarini xavfsiz joyda, mustahkam qilib, shamol yo‘nalishini, yong‘in oraliqlari va yo‘laklarini, yong‘inga qarshi suv ta‘minotini xisobga olgan xolda qurish;

◆ barcha binolarni yong‘in o‘chiruvchi vositalar, zahira elektr manbalari, aloqa vositalari avtomat signalizatsiya kabi vositalar bilan ta‘minlash.

Favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish. Halokatlar va tabiiy ofatlar oqibatlarini bartaraf etish, mamlakatning halokat-qutqaruv xizmatini domiy tayyor holatini ta‘minlash hamda ishlab chiqarish korxonalarida texnogen tusdagi xalokatlarni oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarning bajarilishini nazorat qilish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 1996 yil 4 martdagi Farmoni bilan Favqulodda vaziyatlar vazirligini tashkil etish etilgan.

FVlar oqibatlarini bartaraf etishga qaratilgan barcha vazifalar bosqichma-bosqich aniq ketma-ketlik asosida maksimal qisqa muddatlar ichida bajarilishi lozim.

Birinchi bosqichda aholini tezkor himoyalash masalalari, FVlar xavfli omillarining tarqalishini cheklash va uning ta‘sir darajasini kamaytirish chora-tadbirlari hamda qutqaruv ishlarini amalga oshirish kabi vazifalar amalga oshiriladi.

Aholini tezkor himoyalashning asosiy tadbirlariga:

- ★ xavf to‘g‘risida xabar berish;
- ★ himoya vositalaridan foydalanish;
- ★ FV lardagi rejimga rioya qilishni ta‘minlash;
- ★ xavfli zonalaridan evakuatsiya qilish;
- ★ tibbiy profilaktik tadbirlarni amalga oshirish;
- ★ jarohatlanganlarga tibbiy va boshqa turdagi yordamlar ko‘rsatish kabi ishlar kiradi.

FV lar ta‘sir doirasini cheklash va uning oqibatlarini susaytirishga qaratilgin tadbirlar:

- halokatlarni lokalizatsiyalash;
- ishlab chiqarishda texnologik jarayonlarni to'xtatish yoki o'zgartirish;
- yong'inni oldini olish yoki uni o'chirish kabi vazifalarni o'z ichiga oladi.

Qutqarish va boshqa turdagi kechiktirib bo'lmaydigan tadbirlarga:

- boshqarish organlarini, kuch va vositalarni tayyor holatga keltirish;
- zararlanish o'choqlarini razvedka qilish;
- mavjud holatni baxolash kabi vazifalar kiradi.

Ikkinchi bosqich vazifalariga FVlar oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha qutqaruv hamda boshqa kechiktirib bo'lmaydigan ishlarni amalga oshirish kiradi. Bu ishlar uzluksiz ravishda, qutqaruvchilar va bartaraf etuvchilar smenalarini almashtirgan holda xavfsizlik texnikasi va ehtiyot choralariga to'liq amal qilib bajarilishi shart.

X Y J O C A

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar natijasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, oilaviy biznesni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilayotgani o‘zining yuksak samaralarini bermoqda. Jumladan, yangi ish o‘rinlari yaratish, oilalarning barqaror daromad manbalarini shakllantirish va farovonligini oshirishda mazkur tarmoqlar muhim omilga aylanmoqda. Tadbirkorlik, ishbilarmonlik va mehnatsevarlik xalqimizning eng go‘zal fazilatlaridandir. Buni mahallalar hayoti misolida ham ko‘rish mumkin. Mahallada tashkil etilayotgan tadbirkorlik ishlarini aks etuvchi web saytning yaratilishi ko‘pchilikni qiziqtirishi shubhasiz.

Men bitiruv malakaviy ishimni bajarish mobaynida Mirmiron maxallasida tadbirkorlikni rivojlantirishni integratsion tizimini dinamik web saytni yaratdim. Bunda birinchi navbatda Mirmiron mahallasining tuzilishini, tadbirkorlik faoliyatining yo‘lga qo‘yilganligini urganib chiqdim.

Web sayt yaratishda WordPress dasturiy platformasidan foydalanilgan bo‘lib bu dastur ishlashi uchun XAMP dasturi o‘rnatilgan bo‘lishi va albatta birorta brauzer dasturlari o‘rnatilgan bo‘lishi talab qilinadi.

Saytdagi [\[Mahallada tadbirkorlik\]](#) menyu bo‘lumi quyidagi ostmenyulardan tashkil topgan:

- Nonvoyxona;
- Kutubxona;
- Kompyuter xizmatlari;
- Tikuvchilik
- Sartaroshxona

Men bitiruv ishimni bajarish mobaynida web sayt yaratish bo‘yicha o‘z bilimimni oshirdim va bu bilimlarimdan boshqa web saytlarni yaratishda samarali foydalanaman degan umiddaman.

Foydalanilgan adabiyotlar va internet manzillar.

1. И.А.Каримов. “Юксак маънавият – енгилмас куч”. Тошкент. 2008 йил.
2. И.А.Каримов “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” Тошкент 2011 йил.
3. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 2-сон, 17-модда
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Компьютерлаштиришни янада ривожлантириш ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш тўғрисида»ги фармони №ПФ-3080, 30.05.2002
http://www.lex.uz/Pages/GetAct.aspx?lact_id=152470
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Компьютерлаштиришни янада ривожлантириш ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори №200, 06.06.2002
http://www.lex.uz/Pages/GetAct.aspx?lact_id=267044
6. Коннолли Т., Бегг К., Страчан А. Базы данных: проектирование, реализация, опроверждение. Теория и практика, 2-е изд. : Пер. с англ. : Уч. пос. – М.: Изд. дом "Вильямс", 2007. – 1120 с.
7. Web-программирование : метод. указания к лаб. работам / А. В. Гунько. - Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2014.
8. Колисниченко Д. Н. PHP 5/6 и MySQL 6. Разработка Web-приложений / Денис Колисниченко. – СПб: Вильямс, 2009. - 607 с. : ил., табл.
9. Прохоренок Н. HTML, JavaScript, PHP и MySQL. Джентльменский набор Web-мастера / Николай Прохоренок. – СПб: БХВ-Петербург, 2010. - 900 с
10. Томас А. Пауэлл. Ajax. Настольная книга программиста / Томас А. Пауэлл. – М: Эксмо, 2009
11. Бен Форта Освой самостоятельно SQL. 10 минут на урок (3-е издание) издательство "Вильямс" · 288 стр, 2005 г.

12. Келли Л. Мэрдок. Javascript: наглядный курс создания динамических Web-страниц. Учебное пособие. –Москва, Санкт-Петербург, Киев: “Диалектика”, 2001. -284 ст.
13. Хидирова Ч.М. “Web дастурлаш” фани бўйича маъруза матнлари. ТАТУ ҚФ 2010 й.
14. Хидирова Ч.М. “Web дастурлаш” фанидан тажриба ва амалий машғулотларни бажариш бўйича улубий кўрсатма. ТАТУ ҚФ 2010 й.
15. А.Э.Чупонов, Ж.Шеров, С. Абдуллаева. “Web дастурлаш” фанидан маъруза матнлари. ТАТУ ҚФ 2014 й
16. Raximov O.D. Axborotlashgan jamiyat ta’lim tizimida zamonaviy axborot va ta’lim texnologiyalari. G’G’O’quv - uslubiy qo’llanma. TATU Qarshi filiali, Qarshi, 2014y., 44b.
17. Raximov O.D. Hayot faoliyat xavfsizligi. G’G’O’quv - uslubiy majmua. - Qarshi, 2012, 857b.
18. [http://: www.gov.uz.](http://www.gov.uz)
19. [http://: www.mitc.uz](http://www.mitc.uz)
20. [http://: www.ziyonet.uz.](http://www.ziyonet.uz)
21. [http://: www.tuit.uz.](http://www.tuit.uz)
22. [http://: www.tuitkf.uz.](http://www.tuitkf.uz)
23. <http://moodle.dmat.uz/>
24. [http://: www.mytube.uz.](http://www.mytube.uz)
25. [http://: www.utube.uz.](http://www.utube.uz)
26. <http://www.php.net.UA>
27. <http://www.php.net/docs.php>
28. <http://virtual-university-eurazia.org/>